

جایگاه سرمایه اجتماعی بین المللی در راهبردهای سیاست خارجی ترکیه در آسیای مرکزی

اصغر حسنوندا^۱

علیرضا سلطانی^۲

چکیده

مقارن با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و ظهور حاکمیت‌های مستقل در منطقه آسیای مرکزی، فضای تعامل و همکاری نیز در این منطقه به شکل بی سابقه‌ای استحاله یافت. در چنین متنی کشور ترکیه توانست خود را به عنوان یکی از بازیگران ذی-نفع منطقه مطرح نماید و پس از گذشت بیش از سه دهه - ضرورت مبرانه دستاوردهای مطلوبی را بدست آورد. لذا عطف به اقتضات پژوهشی و جستار گشایی برای حصول داده‌های پسینی از سیاست منطقه‌ای ترکیه در آسیای مرکزی هدف از تنظیم نوشتار حاضر بررسی این مبحث با تمع از نظریه سرمایه اجتماعی بین الملل است. این تحقیق با استفاده از روش تحلیل سیاستی و بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای به انجام رسیده است و بدنبال پاسخ به این سوال است که سرمایه اجتماعی بین الملل چه جایگاهی در پیشبرد سیاست منطقه‌ای و موقعیت ترکیه در منطقه آسیای مرکزی داشته است؟ در جواب به پرسش حاضر فرضیه این است که ترکیه با به کارگیری مولفه‌های سرمایه اجتماعی بین الملل: (سرمایه اجتماعی رابطه‌ای، سرمایه اجتماعی شبکه‌ای و سرمایه اجتماعی شناختی) توانسته از این مجرا به گسترش نفوذ و مناسبات خود با این منطقه بپردازد، یافته‌ها و نتایج تحقیق حاکی از آن است که ترکیه ضمن تاکید بر قرابت‌های هنجاری و مساعدت اعتماد، ارتباطات شبکه‌ای گسترده‌ای - در پیش گرفته و بعنوان بازیگر شبکه پرداز مطرح منطقه نیز شناخته می‌شود.

واژگان کلیدی: آسیای مرکزی، ترکیه، سرمایه اجتماعی بین الملل، بازیگر شبکه پرداز، نفوذ

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۲۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۰۷

^۱ asgharhassanvand@gmail.com

^۲ soltani12@gmail.com

مقدمه

منطقه استراتژیک آسیای مرکزی تا پیش از اضمحلال اتحاد جماهیر سوسیالیستی شوروی در قلمرو حاکمیت مقتدرانه این کشور قرار داشت که مالا اقامه هر گونه ابتکار عمل سیاسی و تحرکات دیپلماتیک از سوی رهبران این جمهوری‌ها با جهان خارج ناممکن و عقیم می‌ماند. بدنبال فروپاشی کشور شوراهای، منطقه آسیای مرکزی از حوزه حاکمیتی این کشور خارج شد و موجودیتی مستقل، متشکل از پنج جمهوری را بدست آورد. این منطقه در حالی با شرایط متفاوت تری از گذشته مخوف و محصور خود استحاله یافت که هر کدام از این جمهوری‌ها با به دوش کشیدن مصادف و خسران‌های جبران‌ناپذیر به جای مانده از ۷۰ سال سلطه ماباش نظام سوسیالیستی شوروی با چالش‌های ساختاری عظیمی در حوزه‌های مختلف روبرو بودند. لذا برای ادامه حیات و برون‌رفت از خلاءهای ساختاری موجود، لاجرم نیازمند جذب معاضدت و حمایت‌های گسترده سیاسی، سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی بلند مدت و سازنده‌ای از طرف دیگر بازیگران و نهادهای منطقه‌ای و بین‌المللی بودند تا بتوانند در عرصه داخلی و بین‌المللی به‌عنوان واحدهایی نو بنیاد به ادامه حاکمیت ملی و زندگی بین‌المللی خود بپردازند.

متعاقب تحولات فوق، بازیگران منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای همچون آمریکا، اتحادیه اروپا، چین، ایران و ترکیه با ارزیابی وضعیت خلاء قدرت از منطقه، نگاه‌های متفاوتی را به آسیای مرکزی معطوف نمودند. در چنین متنی ترکیه ترکیه جزء اولین کشورهایی بود که با مرور ملاحظات و تحلیل‌های راهبردی از این ما وقع، بلا درنگ با به رسمیت شناختن کشورهای تازه تاسیس آسیای مرکزی در صدد به آغوش کشیدن کشورهای آسیای مرکزی برآمد. این رخداد تاریخی برای ترکیه یک فتح باب ژئوپلیتیک محسوب می‌شود. این کشور در طول تاریخ حکومت عثمانی ضربات مهلکی را از روسیه دریافت کرده بود و همیشه در صدد بودن با تسلط بر منطقه ژئواستراتژیک آسیای مرکزی، خط مقدم برخورد با روسیه را به مرزهای این کشور نزدیک کند. (باقری مقدم، ۱۳۹۴، ۴۳). محیط بین‌الملل نوظهور در دوران پس از فروپاشی شوروی این فرصت و انگیزه را برای سیاستمداران ترکیه فراهم آورد تا به باز تعریف موقعیت این کشور در منطقه آسیای مرکزی با تاکید بر مزایای آشکار و ملاحظات قومیتی، تاریخی، مذهبی، فرهنگی و زبانی بپردازد (Demir and alia, 2012). به یک باور ترک‌ها خود را از نوادگان ترک‌های آسیای مرکزی (آغوزها) می‌دانند و به ویژه ترکمنان این منطقه را اجداد خود می‌شمارند. آن‌ها از فروپاشی شوروی چنان هیجان زده شدند که با پیدایش چهار جمهوری ترک نژاد در آسیای مرکزی و آذربایجان در قفقاز، قرن بیست و یکم را قرن ملل ترک نامیدند (باقری مقدم، ۱۳۹۴، ۴۳).

همزمان با این تحولات، ملی‌گرایان پان‌ترکیست فرصت را برای پایان‌دربوژگی از اروپا و تشکیل اتحادیه‌ای سیاسی و اقتصادی از دولت‌های ترک زبان آسیای میانه و قفقاز، تحت زعامت آنکارا مغتنم می‌دانستند و اسلام‌گرایان از توسعه مناسبات با کشورهای اسلامی، از جمله جوامع مسلمان آسیای مرکزی دفاع می‌کردند. لذا برنامه ویژه ترکیه این بود که به کانال اصلی ارتباطی این کشورها با غرب تبدیل شود و با کمک گرفتن از غرب و مشارکت در توسعه اقتصادی این کشورها، زمینه نفوذ فرهنگی، سیاسی و اقتصادی خود را هموار کند (کالیراد، ۱۳۹۹: ۱۷۲). با باز شدن فضای سیاسی و پدیدار شدن ظرفیت‌های جدید همکاری‌های اقتصادی، علی‌رغم وجود برخی محدودیت‌ها ساختاری حضور جدی ترکیه رویه فزونی نهاد؛ بطوریکه امروز ترکیه یکی از بازیگران ذی‌نفع و شرکای اصلی این منطقه شناخته می‌شود. اذعان صاحب‌نظران و افکار عمومی از سو و داده‌های علمی از سوی دیگر بیانگر این نکته مهم هستند که ترکیه علی‌رغم عدم همجواری سرزمینی و برخورداری از مزایا و فضیلت‌های همسایگی با پنج کشور آسیای مرکزی در حال حاضر از موقعیت پر نفوذی برخوردار است. در همین راستا پژوهش حاضر با هدف تبیین فاکتورهای موثر بر عملکرد ترکیه، به نظریه تازه تاسیس سرمایه اجتماعی بین‌الملل توسل جستجو است و بر این مبنا این پرسش را مطرح می‌نماید که اساساً سرمایه اجتماعی بین‌المللی چه نقش و جایگاهی در پیشبرد سیاست منطقه‌ای و موقعیت ترکیه در منطقه آسیای مرکزی داشته است؟ نتایج این پژوهش حاکی از این است که ترکیه در راستای دستیابی به اهداف حیاتی خود در آسیای مرکزی بهره‌برداری هوشمندانه‌ای از نظریه سرمایه اجتماعی بین‌الملل داشته است و در ترفیع جایگاه منطقه‌ای این کشور نیز وافی به مقصود بوده است. پژوهش حاضر با روش تحلیل سیاستی با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی تحلیل و تدیون شده است. برای دستیابی به اهداف پژوهش در بخش اول به مرور مباحث نظری و پرداخته می‌شود. در بخش دوم نیز به بررسی مناسبات سیاسی، فرهنگی و اقتصادی کشور ترکیه با کشورهای آسیای اختصاص داده شده است. بخش سوم نیز بر اساس مدل تحلیلی ارائه شده به ارزیابی جایگاه سرمایه اجتماعی بین‌الملل در سیاست منطقه‌ای ترکیه در آسیای مرکزی پرداخته می‌شود. در آخر نیز نتیجه‌گیری و منابع ارائه می‌شوند.

۱- پیشینه تحقیق

در مورد مناسبات ترکیه با آسیای مرکزی آثار زیادی در حوزه‌های داخلی و خارجی بصورت موردی با استفاده از مولفه‌های مختلف منتشر شده است. اما در این میان پژوهش مستقلی که بطور دقیق در چارچوب نظریه جدید سرمایه اجتماعی بین‌الملل به تحلیل و بررسی راهبردهای ترکیه در این منطقه پرداخته باشد، یافت نگردید. این اتفاق از جنبه نو بودن می‌توان خوب باشد اما از جنبه روش‌مطالعاتی و نظری به لحاظ پیچیدگی، کار تحقیق را سخت و دشوار می‌نماید. با این حال به ذکر چند نمونه که به پژوهش حاضر نزدیک هستند اشاره می‌شود.

دیپلماسی اقتصادی ترکیه در آسیای مرکزی اثری از هاشم قادری و احمد بخشی (۱۴۰۱)، انتشار یافته در فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز است که نویسندگان در پاسخ به سوال این پژوهش در چارچوب فرضیه مطرح شده معتقدند ترکیه در راستای نیل به مقاصد سیاسی و فرهنگی بدنبال فعال کردن دیپلماسی اقتصادی و دستیابی به یک نوع همکاری ساختاریافته در آسیای مرکزی است که در جهت چنین هدفی از شرکت‌های خصوصی و نخبگان تجاری و اقتصادی به شکل موثری بهره‌برده است.

مقاله طرح‌های اقتصادی ترکیه در آسیای مرکزی و پیامدهای آن برای ایران (۱۴۰۰) اثری دیگر از محمد فرهادی در این حوزه می‌باشد که در فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز منتشر شده است. نویسنده در این پژوهش با استفاده از نظریه اقتصاد سیاسی و قدرت هم‌مون و ارائه مدل مفهومی به واکاوی فرصت و تهدید طرح

های اقتصادی ترکیه در آسیای مرکزی برای ایران پرداخته است که در پایان، افزایش نقش امنیتی ایران در طرح جاده ابریشم ترکیه را فرصت و طرح انتقال خطوط انرژی را تهدید قلمداد کرده است.

علی آدمی و مهسانوری (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان دیپلماسی فرهنگی ترکیه در آسیای مرکزی: فرصت‌ها و چالش‌های پیش رو، دیپلماسی فرهنگی ترکیه را به دلیل برخورداری از اشتراکات قومی، زبانی، فرهنگی و مذهبی با کشورهای آسیای مرکزی یکی از مهمترین ابزارهای پیشبرد اهداف و منافع ملی ترکیه در آسیای مرکزی می‌دانند که در این راستا برنامه و فعالیت‌های گسترده‌ای فرهنگی و آموزشی و احداث مراکز آموزشی و تامین نیازهای این حوزه و همچنین فعال کردن رسانه‌های مختص آسیای مرکزی تدارک دیده است.

حضور ترکیه در آسیای مرکزی و پیامدهای آن برای ایران، پژوهش دیگری است که توسط آرش رئیس نژاد و محمد هادی خان محمدی (۱۴۰۳) در فصلنامه مطالعات اورا سیای مرکزی انتشار یافته است. نویسندگان در این نوشتار با استفاده از خوانش‌های نوین ژئوپلیتیکی به عنوان مبانی نظری و بررسی تعاملات اقتصادی، به آزمون فرضیه پژوهش پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که حضور ترکیه در آسیای مرکزی شامل حذف از طرح‌های انتقال کالا و انرژی و همچنین فرسایش ژئوپلیتیکی شده است.

با مروری بر ادبیات بالا مشهود است هر کدام از منظرهای خاص به سیاست منطقه‌ای ترکیه و نتایج عملکردی آن در آسیای مرکزی پرداخته‌اند؛ اما هیچ‌یک از آنها تحلیلی جامع که همزمان در یک چارچوب تئوریک، با بررسی و تحلیل سه عنصر اساسی، راهبردهای ترکیه در آسیای مرکزی را در ادبیات روابط بین‌الملل تبیین و مفهوم پردازی کند ارائه نداده‌اند. مهمترین جنبه نوآوری این پژوهش در مقایسه با سایر آثار دیگر، بررسی رویکرد‌های اجتماعی با ارائه مدل‌های مفهومی و تحلیلی از سرمایه اجتماعی بین‌الملل است و واقع‌شود. این نوشتار بر اساس مدل تحلیلی سرمایه اجتماعی بین‌الملل تقریر یافته است.

۲- چارچوب نظری: سرمایه اجتماعی بین‌الملل^۳

۲-۱- سرمایه اجتماعی

بنا به تعریف سرمایه اجتماعی مجموعه‌ای از هنجارهای موجود در سیستم اجتماعی است که موجب ارتقاء سطح همکاری اعضای جامعه می‌گردد. هرچه میزان این سرمایه بالاتر باشد دستیابی به اهداف آسان‌تر و سطح هزینه‌های تبادلات و ارتباطات را به پایین‌ترین سطح خواهد رساند (منظور ویادی پور، ۱۳۸۷: ۱۴۳). انباشت سرمایه اجتماعی، بهبود اساسی کنش جمعی را برای کل اجتماع برآورده و درجه بسیار بالایی از فرهنگ را دربر خواهد داشت. مفهوم سرمایه اجتماعی به‌طور گسترده به‌عنوان پدیده‌ای کارا و چند بعدی تعریف می‌شود که مجموعه‌ای از هنجارها، ارزش‌ها، باورها، اعتماد و مشارکت را دربرمی‌گیرد. ویژگی جذاب سرمایه اجتماعی این است که می‌توان آن را در اشکال و مدل‌های گوناگون سیاسی و اقتصادی مفهوم‌سازی کرد (Humnath and Yasunobu, 2009: 10).

فرانسیس فوکویاما^۴، اعتماد را توقعی می‌داند که از دل رفتار منظم و همکارانه مبتنی بر هنجارهای مشترک نشو و پیدا می‌کند (فوکویاما ۲۰۰۰: ۴۸). این اندیشمند بطور کلی سرمایه اجتماعی را مدیریت روابط مبتنی بر اعتماد از طریق هنجارها در درون شبکه‌هایی پیچیده و مترکمی می‌داند که برخورداری هر یک از اعضاء، آنان را مستحق اعتبار می‌کند و

2- International social capital
3- Francis Fukuyama

در نهایت موجب دسترسی به قدرت و جایگاه برتر می‌شود. اندیشه رابرت پاتنام^۴ حول محور سه‌گانه «شبکه‌ها»، «هنجارها» و «اعتماد» می‌چرخد و علاقمند به چگونگی کارکرد و تأثیر آن بر حوزه سیاست است (مو سوی، شیانی، ۱۳۹۸: ۱۸). جیمز کلنن^۵ نیز بیشتر بر جنبه کاربردی سرمایه اجتماعی تأکید دارد و بر این باور است برخورداری از سرمایه اجتماعی دستیابی به اهدافی را با سهولت فراهم می‌کند که با فقدان آن قابل دستیابی نبوده اند (Horak, 2024).

در نیمه اول دهه ۹۰ میلادی آثار پیر بوردیو فیلسوف و جامعه‌شناس پر آوازه فرانسوی، اعتبار دیگری به بحث سرمایه اجتماعی بخشید. طبق نظر بوردیو، سرمایه اجتماعی منعکس‌کننده مزایای کسب شده توسط افرادی است که در شبکه‌های مختلف عضویت دارند. شبکه‌ها منبعی هستند که بمتنبر تعهدات جمعی دسترسی همه اعضا را به منابع فراهم می‌کنند. کنشگران مطابق با قوانین رسمی شبکه‌ها برای به حداکثر رساندن منافع خود به شبکه می‌پیوندند و آن را توسعه می‌دهند. از دیدگاه بوردیو، سرمایه اجتماعی کنشگران به میزان دسترسی به ارتباطات شبکه‌ای و ظرفیتی که به طور موثر در این حوزه معطوف می‌شود بستگی دارد. در این چارچوب باید منابع لازم در زمان مناسب به سمت همکاری و شبکه‌سازی هدایت شود تا سرمایه اجتماعی ارتقاء یابد (Tsounis and xanthopoulou, 2025).

۲-۲-۲- ابعاد سرمایه اجتماعی

برخی از محققان از جمله ناهاپیت و گوشال (۱۹۹۸)، در تحقیقات خود ابعاد سرمایه اجتماعی را در سه دسته در نظر گرفته‌اند. این جنبه‌ها شامل سه بعد ساختاری، رابطه‌ای و شناختی هستند.

۱-۱- بعد ساختاری: این بعد از سرمایه اجتماعی، شامل پیوندهای «شبکه‌ای»، همکاری‌های سازمانی و توانایی دسترسی به منابع است (Horak, 2024).

۱-۲- بعد رابطه‌ای: مجموعه‌داری‌های است که در اثر «هنجارها» و کیفیت روابط فردی و واحدهای اجتماعی به وجود می‌آید و در نتیجه منجر به ظهور انتظارات و تعهدات متقابل می‌شود (Tsounis and xanthopoulou, 2025).

۱-۳- بعد شناختی: این نوع، گاه از آن به عنوان سرمایه اجتماعی ذهنی یاد می‌شود و بیانگر فرآیند و پیامدهای ذهنی است که از «اعتماد» حاصل می‌شود. به همین خاطر بیشتر امری مفهومی و نامحسوس معرفی می‌شود. در این بعد مهم است که تا چه اندازه اهداف و ارزش‌ها مورد قبول هستند و به آن پایبند و با رغبت تحقق اهداف را دنبال می‌کنند (زاهدی و دیگران، ۱۳۹۳: ۷۴).

از مجموع مطالب پیش‌گفته می‌توان چنین برشمرد که مؤلفه سرمایه اجتماعی از مهمترین- و گسترده‌ترین نظریه‌های نو یافته علوم اجتماعی است که توانسته با ابعاد سه‌گانه‌اش ارتباط وثیقی با سایر رشته‌ها و مفاهیم علوم انسانی برقرار نماید. لذا، با عنایت به انعطاف قابل توجه نظریه سرمایه- اجتماعی در تبیین و تحلیل پدیده‌ها از یک سو، و بسط و تحول نظریه پردازی روابط بین الملل با ظهور مفاهیم جدید

4-Robert D. Putnam

5-James Samuel Coleman

از جانبی دیگر، می‌توان از اصطلاح سرمایه‌اجتماعی بین‌الملل با رویکردی استعاره‌ی مبتنی بر گزاره مبدأ و مقصد (دولت به مثابه فرد) از متغیری به نام سرمایه‌اجتماعی بین‌الملل نیز سخن به میان آورد.

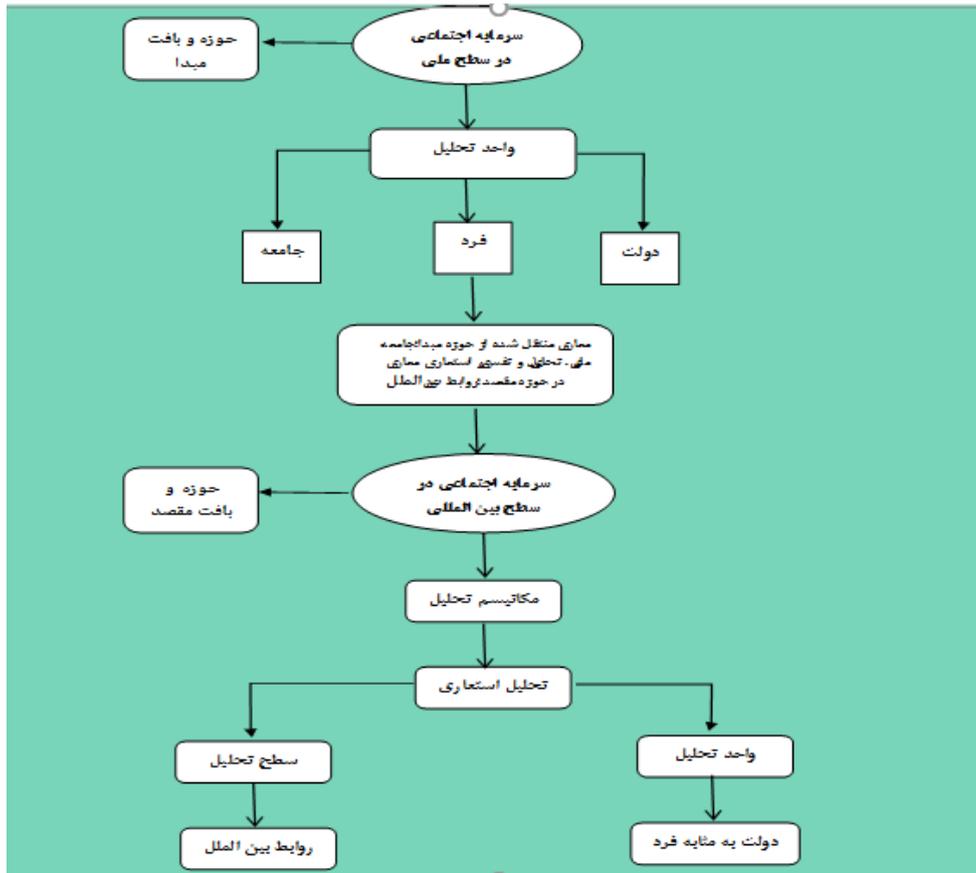
۳-۲- سرمایه اجتماعی بین‌الملل

سرمایه اجتماعی بین‌الملل که برآیند پیوند و گفتگوی میان رشته‌ای است به مانند هر پدیده دیگری که در عالم جنینی به سر می‌برد، دارای دشواری‌های مفهومی و نیز دیدگاهی واحد در ثغور نظری است. این مؤلفه ماهیتی مغلق، پیچیده و پر دامنه دارد که به هر سمتی پا می‌نهد، معنا و مفهومی را با خود همراه و هم‌آهنگ می‌سازد. هر چه بیشتر پیرامون آن به مطالعه و تعمق پرداخته می‌شود، زوایای تازه‌تری از آن فرا می‌رسد که بدین سان خود آغازگر مبحثی جدید است. لذا توقف در تعاریف را بر نمی‌تابد.

در تعریفی عام، چنین برداشتی می‌شود که سرمایه اجتماعی بین‌الملل از جنس مضامین و دارایی‌هایی با چاشنی و خمیرمایه ارزش‌ها، پیوندها، اشتراکات، ظرفیت‌ها، انتظارات حاصل از روابط و انباشت ذخایر اجتماعی است که در نسبتی نزدیک و آشکار با حوزه‌های بااهمیتی همچون تقسیم‌کار بین‌المللی و رقابت‌پذیری، مهارت، برندسازی و کارآفرینی بین‌المللی، صنعت گردشگری، زنجیره معانی و ارزش‌های جهانی، فناوری اطلاعات، تراکم ارتباطات، مشارکت و نفوذ سیاسی در تصمیم‌گیری‌ها قرار دارد که می‌توان «با» و «برای» آن‌ها از سرمایه اجتماعی بین‌الملل به مثابه منجی فرخنده سخن به میان آورد (حسنوند و دیگران، ۲۰۱۴: ۴۵۹).

اما در محدوده تعریف خاص تقریباً متمرکزتری از سرمایه اجتماعی بین‌الملل وجود دارد. همانطور که در بالا اشاره شد رویکرد استعاره‌ی برای معرفی سرمایه اجتماعی نقش بی‌بدیلی خواهد داشت. در این بخش برای ارائه تعریفی دقیق و عاری از هرگونه منتور و اطناب، انتخاب منطقی و سر به راه بی‌گمان غربال و واژه‌گزینی هم‌نهاد از تعریف بسط‌یافته سرمایه اجتماعی داخلی با دانش واژه‌های کلیدی و پرنفوذ ادبیات مفهومی روابط بین‌الملل مطمح نظر است. با این تمهید کوتاه چنین است که سرمایه اجتماعی بین‌الملل مولفه‌ای جدید و متشکل از سه عنصر حیاتی اعتماد، شبکه‌ها و هنجارها در قالب سه بعد شناختی، ساختاری و رابطه‌ای شناخته می‌شود که قادر است با اتکا به هنجارها و ارزش‌تجمعی شبکه‌ها سطح اعتماد را افزایش و همکاری‌ها را تسهیل نماید (حسنوند، ۲۰۱۴: ۳۷).

تصویر شماره (۱) مدل مفهومی سرمایه اجتماعی بین‌الملل.

منبع: یافته های پژوهشگران

«تحلیل استعاری: به منظور تعمیم خصیصه های انسانی دولت به مثابه فرد در روابط بین الملل است. همانطور که افراد در جوامع داخلی از سرمایه اجتماعی برخوردارند، براساس تحلیل استعاری دولت نیز به مثابه فرد از سرمایه اجتماعی برخوردار خواهد بود.»

تصویر شماره (۲): مدل تحلیلی سرمایه اجتماعی بین الملل.

مدل تحلیلی سرمایه اجتماعی بین الملل

منبع: یافته های پژوهشگران.

۱-۳-۲- بعد شناختی سرمایه اجتماعی بین الملل: اعتماد در روابط بین الملل

اعتماد مهم ترین عنصر سرمایه اجتماعی عامل انسجام بخش روابط اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی است که مبادلات فی مابین و کار بازار را رونق می بخشد. به گفته هنری فارل وجک نایت اعتماد عبارت است از مجموعه انتظارات متقابل و پابندی به قوانین و رفتار مناسب (Nedlebow, 2013: 18). از دیدگاه پاتنام اعتماد مکانیسمی است که موجب تسهیل همکاری می شود و هر چه در سطح جامعه بالاتر باشد احتمال همکاری بیشتر است (پیران، ۱۳۹۲: ۱۱۳). سرمایه اجتماعی به راحتی از دست می رود در حالی که آسان به دست نمی آید. برای ترمیم سرمایه اجتماعی، اعتماد از جمله مهم ترین و مستعدترین زمینه است (فوکویاما، ۱۴۰۰: ۱۲). بدون سطح قابل قبولی از اعتماد، روابط اجتماعی، همکاری و تعهد متقابل که لازمه سرمایه اجتماعی هستند، نمی توانند وجود داشته باشند. بنظر کلمن نظام اعتماد متقابل یکی از اشکال مهم سرمایه اجتماعی است که تعهدات و انتظارات آینده بر اساس آن استوار می شود (Jack Titten BrunT, 2013: 13). اعتماد دردستیابی به یک سری منافع شبکه ای نقش حیاتی بازی می کند. شبکه ای که اعتماد در آن زیاد است خیلی آسان تر و روان تر از شبکه هایی که درون آن اعتماد کم است عمل می کند (فیلد، ۱۳۹۲: ۱۰۵).

در روابط بین الملل اعتماد برای عملکرد دولت ها بسیار ضروری است و عموماً از طریق مشارکت های سیستماتیک در مجامع و نهادهای بین المللی، به تصویر کشیدن قابلیت اطمینان و پیش بینی پذیری و رفتارهای همکاری

جو یا نه قابل دستیابی است (Wrighton, 2022: 30). سطوح بالای اعتماد تنش های بین المللی و هزینه های مبادلاتی را کاهش داده و به فائق آمدن بر مشکلات کنش جمعی منجر می شود (مشیرزاده و واسعی زاده، ۱۳۹۷: ۱۸۱). اگر در انتظار نتیجه مثبتی از روابط میان بازیگران چه دولتی و چه غیردولتی باشیم، بدون تردید اعتماد یک اصل ضروری است که طرفین باید به عنوان شرکای قابل اعتماد توسط دیگری شناخته شوند (Katherine, 2020: 2). به نظر می رسد در جهان کنونی بدون اعتماد هیچ رابطه ای و همکاری نمی تواند شکل بگیرد. بسیاری از عقب ماندگی های اقتصادی کشورها، ناشی از این است که برخی دولت ها در نزد دیگران به عنوان چهره ای قابل اعتماد شناخته نمی شوند (سیمبر و ملک محمدی، ۱۳۹۷: ۸).

۲-۳-۲- بعد رابطه ای سرمایه اجتماعی بین الملل: هنجار در روابط بین الملل

در عرصه بین المللی هنجارها اموری بیناذهنی هستند که نشان دهنده انتظارات از رفتار مطلوب و مناسب دولت هاست که می توانند در سطوح مختلف و به گونه های متفاوت ظاهر شده و شکل خاصی به جامعه بین المللی و روابط دولت ها و انتظارات آنها از یکدیگر دهند (یزدان فام، ۱۳۸۷: ۷۶۳). هنجارهای بین المللی ابزار تحلیلی مفیدی هستند که ظرفیت لازم برای تبدیل شدن به عنصری مؤثر در مباحث روابط بین الملل را دارند و هر اندازه که بیشتر پذیرفته شوند بر مشروعیت آنها افزوده خواهد شد (Bjorkdah, 2010: 2). مفاهیم و آموزه ها در دوران گذار بازتاب روشنی در عرصه عمل، رفتار و رهیافت واحدهای سیاسی و کنشگران سیاست جهانی یافته و روابط بین الملل را به نحو فزاینده ای با مباحث هنجاری یا ابعاد هنجاری مباحث بین الملل گره زده است (ظریف و دیگران، ۱۳۹۶: ۱۵۲).

هنجارها عامل تسهیل کننده همکاری بین المللی به شمار می آیند و با محدود کردن رفتار دولت ها توانمندی ها و فرصت هایی نیز در اختیار دولت ها قرار می دهند تا منافع ملی خود را تامین نمایند. هنجارها تحت تأثیر توزیع قدرت در جامعه بین المللی قرار دارند. به گفته مایکل بارت، دولت ها در شبکه هنجاری درهم تنیده ای قرار دارند که سیاست خارجی آنها را سمت و سو می دهد (یزدان فام، ۱۳۸۷: ۷۶۵). اگرچه هنجارهای بین المللی نتایج را تعیین نمی کنند، اما یک چشم انداز و جهت کلی ارائه می دهند که می توان آنها را الهام بخش، ابزار و انگیزه ای برای توسعه سیاست خارجی دولت ها در نظر گرفت (Bjorkdah, 2010: 23). هنجارها در تعامل بین بازیگران بین المللی به وجود می آیند و در صورت از دست رفتن زمینه های اجتماعی شان، به مرور از بین می روند.

۲-۳-۳- بعد ساختاری سرمایه اجتماعی بین الملل: شبکه ها

عضویت در شبکه ها یکی دیگر از ابعاد سرمایه اجتماعی است. شبکه ساختاری است که از مجموعه ای از کنشگران (همچون افراد یا سازمان ها) می کند. این گره ها عموماً شامل افراد و سازمان ها هستند و پیوندهای میان آنها بیانگر انواع مختلفی از روابط (سلیمی و سجادی، ۱۳۹۷: ۱۵۳). شبکه ها بستر و خاستگاه مناسباتی را برای اعتماد فراهم می کنند و باعث ترغیب و بسط آسان تر اعتماد به شرکا و یا موضوعات خارج از شبکه ها می گردند (زومکا، ۱۳۹۰: ۲۳۲).

تأسیس و عضویت در سازمان ها و شبکه های بین المللی این امکان را برای بازیگران فراهم می آورد که با استفاده از امکانات و موقعیت ها که خارج از اختیار او هستند به تقویت موضع و جایگاه خود بپردازد. نهادها در واقع پنجره فرصت هستند تا از طریق آنها به تسهیل دستیابی به اهداف موفق باشد، با در نظر گرفتن این نکته که نهادهایی که شکل می گیرند و جهت گیری آنها بازتاب چگونگی قدرت در سطح جهان است، نهادها حیات می یابند؛ چون بازیگران مطرح و صاحب وزن را به این نتیجه می رساند که نهادها، تحقق خواسته ها را امکان پذیر می سازند. در نتیجه باید نهادها را «صحنه هایی

قلمداد کرد که در آن روابط قدرت خود را نشان می‌دهند. پس نهادها شکل می‌گیرند؛ چون بازیگران برتر صحنه بین‌الملل از حجم وسیع‌تری از توان‌مندی برخوردار هستند و خواهان این می‌شوند که از این طریق نفوذ گسترده‌تری نائل شوند. این نهادها، دارای محسوب می‌شوند. ارتقاء جایگاه و موقعیت، بستگی به نوع نهادها، حجم توان‌مندی و نوع قدرت هنجاری و اقتصادی قدرت‌های برتر حیات دهنده نهادها دارد (دهشیار، ۱۳۸۸: ۱۳۹).

شبکه‌ها در سطح بین‌المللی نیز مانند سطوح داخلی با شبکه‌هایی از روابط واحدها مواجهیم. دولت‌ها نیز مانند افراد، از طریق پیوستگی‌های مشترک، به شبکه‌هایی از پیوندهای رابطه‌ای در درون نظام بین‌الملل شکل می‌دهند. این شبکه‌ها بر رفتار اعضای خود از طریق اعطای قدرت اجتماعی بیشتر برخی اعضا و نیز از طریق شکل دادن به باورهای مشترک در مورد بایسته‌های رفتاری اثرگذارند (مشیرزاده، واسعی زاده، ۱۳۹۷: ۱۸۷).

مهم‌ترین بستر شکل‌گیری شبکه‌ها در سطح بین‌المللی، سازمان‌های بین‌المللی دولتی‌اند. سازمان‌های بین‌دولتی از طریق ایجاد شبکه‌های اجتماعی، دولت‌ها را به بروز رفتارهای مشخص تشویق می‌کنند (موسوی خورشیدی، ۱۳۹۴: ۶۷). اساساً در جائیکه اعتماد وجود نداشته باشد روابط بین بازیگران حالت خصمانه به خود خواهد گرفت و بالطبع همکاری نیز به پایین‌ترین سطح خواهد رسید. در این حالت سازمان‌های بین‌المللی و رهیافت‌های چندجانبه‌گرایی به‌عنوان مکانیسمی موثر برای مشارکت، گفتگو و جلب اعتماد شناخته می‌شوند (Wrighton, 2022: 12). شبکه بر فرآیند و مشارکت تأکید می‌کند و نه بر ارائه و محصول نهایی. از آنجا که قوت شبکه در ارتباطات مستحکم و پایدار نهفته است، دیپلماسی می‌تواند پیوندهای جدیدی را شناسایی، تقویت و ایجاد نماید و به‌عنوان عاملی تسهیل‌کننده در گفت‌وگو عمل کند. این مهم می‌تواند از طریق برنامه‌های مبادله‌ای، نهادهای فرهنگی یا طرح‌های شبکه‌سازی غیرسیاسی و هم‌چنین توسط ائتلاف‌سازی با دیگر کشورها و کنش‌گران حاصل‌گردد (موسوی خورشیدی، ۱۳۹۴: ۶۷).

۳- بررسی مناسبات سیاسی، فرهنگی و اقتصادی ترکیه با کشورهای آسیای مرکزی

۳-۱- مناسبات سیاسی

۳-۱-۱- کنگره دوستی، برادری و همکاری

رهبران ترکیه و نخبگان احزاب گوناگون آن به‌منظور تشویق اندیشه اتحاد جمهوری‌ها و زمینه‌سازی برای آن سعی در ایجاد یک نهاد دائمی برای گردهمایی‌های سالانه داشته‌اند تا مشکلات گوناگون سیاسی، اقتصادی و اجتماعی همه کشورها طرح شده و برنامه لازم برای حل آنها و تدوین سیاست و برنامه مشترک خارجی و داخلی ارائه شود. این ایده که توسط سلیمان دمیرل^۹ مطرح شد سرانجام به‌تأسیس «کنگره دوستی»، برادری و همکاری کشورهای ترکیه و اجتماعات ترک انجامید. نخستین اجلاس کنگره در ۲۱ مارس ۱۹۹۳ در انتالیای برگزار شد. در این اجلاس که نخست وزیر ترکیه و رهبران احزاب آن شرکت داشتند، بحث‌های مربوط به وحدت و هویت اجلاسی که نخست وزیر ترکیه و رهبران آن‌ها در ابعاد گوناگون مطرح شد. در جلسات دوم و سوم و چهارم آن نیز ترکیه در سالهای ۱۹۹۴-۱۹۹۵ درازمیر و مارس ۱۹۹۶ در آنکارا برگزار شد، به‌همین موضوعات پرداخته شد (احمدی، ۱۳۸۹: ۲۰۶).

۳-۱-۲- سازمان دولت‌های ترک^۹

^۹ رئیس‌جمهور ترکیه، بین سال‌های ۱۹۹۳ تا ۲۰۰۰

سازمان دولت‌های ترک که بر اساس تاریخ، زبان و فرهنگ مشترک اعضا بنا شده است پیش‌تر شورای همکاری کشورهای ترک نام داشت و در ۱۳ اکتبر ۲۰۰۹ با توافقنامه نخجوان توسط آذربایجان، قزاقستان، قرقیزستان و ترکیه تأسیس شد (ثمودی، ۱۴۰۲: ۶۹). پس از سالها فعالیت جدی و همکاری میان اعضای این سازمان با محوریت ترکیه، رجب طیب اردوغان، رئیس‌جمهور ترکیه در سخنرانی خود در قالب هشتمین اجلاس شورای همکاری کشورهای ترک زبان در نوامبر ۲۰۲۱، رسماً از تغییر نام تاریخی این شورا سخن گفت و اعلام نمود: «ما نام شورای همکاری کشورهای ترک که به اعتبار منطقه ای و ساختار نهادی توسعه یافته ای رسیده است، به سازمان کشورهای ترک زبان تغییر نام می‌دهیم (cornell, 2024). سازمان دولت‌های ترک که شناخت و کارکردهای آن در مقیاس منطقه‌ای در طول زمان افزایش یافته است، اکنون به یک سازمان بین‌المللی تبدیل شده است که موقعیت ژئوپلیتیکی جهان ترک را با کشورهای عضو آن با حدود ۵ میلیون کیلومتر مربع سرزمین در طول ۱۴ سال تقویت کرده است. سازمان کشورهای ترک با تعیین چشم‌اندازهای استراتژیک خود برای آینده با سند چشم‌انداز جهان ترک ۲۰۲۴، هدف خود را تقویت فضای اعتماد بین ملل ترک، تقویت همبستگی سیاسی، تسریع فرصت‌های همکاری اقتصادی و فنی اعلام کرده است (ثمودی، ۱۴۰۲: ۶۹).

با راه‌اندازی سازمان مذکور و انتشار سند چشم‌انداز و اسناد راهبردی آن، اهداف و جهت‌گیری‌های اصلی و گایی این همگرایی بیش از گذشته آشکار شده که همکاری و همگرایی چندجانبه خود را علاوه بر موضوع‌های تجارت، اقتصاد، فناوری، حمل و نقل، فرهنگ، آموزشی، صنعت و همکاری منطقه‌ای، بر مسائل سیاسی بین‌المللی و جهانی، مشارکت سیاسی، امنیتی و حتی همکاری نظامی دفاعی شکل خواهد داد. در عین حال که در بحث گسترش نهادی و توسعه ساختار داخلی همگرایی ترکی نیز، برجیدیت و سطح مشارکت اعضای آن افزوده شده و با تبلیغات گسترده‌ای توسط رسانه‌های ترکیه پیرامون ظرفیت‌های کارکردی و چشم‌انداز تأثیرگذاری بین‌المللی این سازمان همراه شده است (فز، ۱۴۰۲).

سازمان دولت‌های ترک یکی از مهمترین تشکیلات و مکانیزم‌های اتحاد ترکی در منطقه آسیای مرکزی می‌باشد که تا کنون ۱۲ اجلاس را برگزار نموده است. اولین اجلاس را در سال ۲۰۰۹ در نخجوان و دهمین آن نیز در اکتبر ۲۰۲۳ به میزبانی شهر آستانه پایتخت قزاقستان برگزار کرده است. همکاری نهادی میان اعضای این سازمان بطور جدی و ساختار یافته استمرار دارد. یازدهمین اجلاس سازمان دولت‌های ترک در نوامبر ۲۰۲۴ در بیشکیک قرقیزستان با تأکید بر تقویت همکاری‌های چندجانبه و تنظیم چند سند راهبردی برگزار شد. با گرد همایی سران دولت‌های ترک در اجلاس قبله آذربایجان دوازدهمین اجلاس این سازمان با موضوع «صلح و امنیت منطقه ای» اعضا، خود را متعهد به تعمیق همکاری‌های سیاسی، اقتصادی و امنیتی برای پیشبرد چشم‌انداز مشترک جهان ترک نمودند. ترکیه که بهن‌طور فعال مفهوم «جهان ترک» را ترویج می‌دهد و سازوکارهای همکاری نهادی بین کشورهای ترک زبان را تقویت می‌کند، با توافق اعضای سازمان میزبان اجلاس رسمی این سازمان در سال ۲۰۲۶ شد (www.turkicstates.org, 2025).

۲-۴- مناسبات فرهنگی ترکیه در آسیای مرکزی

ترکیه اولین تحرکات فرهنگی خود را با اشاعه خط لاتین و زبان ترکی آغاز نمود. این موضوع همواره یکی از اولویت‌های سیاست خارجی ترکیه در کشورهای ترک زبان آسیای مرکزی بوده است (صنعتی، ۱۴۰۲). بعد از استقلال

کشورهای آسیای مرکزی، توسط ترکیه ایده الفبای ترکی مشترک در سمپوزیوم الفبای مدرن کشورهای ترک در سال ۱۹۹۱ در استانبول احیا شد. ایده یاد شده با هدف ارتقای تبادل فرهنگی و ایجاد یک زبان نوشتاری و اتحاد برای همه اقوام ترک مطرح شد که کشورهای ترکمنستان و ازبکستان در سال ۱۳۹۳ رسم الخط ۳۴ حرفی لاتین را به مرور جایگزین خط سیرلیک کردند. برای گسترش برنامه الفبای مشترک جهان ترک، تحت نظر سازمان دولت های ترک آکادمی ترک تاسیس شد و در چارچوب اجلاس یازدهم (۲۰۲۴) الفبای مشترک به تصویب اعضای سازمان دولت های ترک رسید (https://astanatimes.com, 2024)

جمهوری ترکیه با هدف ترویج زبان ترکی اقدام به پوشش بسیاری از خواسته ها و مطالبات کشورهای آسیای مرکزی کرده است. فعالیت چشمگیر در برگزاری جشنواره های فرهنگی و هنری و تعاملات رسمی و غیر رسمی مرتبط با این حوزه شامل: ساخت مساجد و اعزام مبلغین دینی، مرمت و بازسازی اماکن دینی و تاریخی، چاپ کتاب های درسی و دینی و توزیع آن ها در سطح منطقه، برگزاری جشن ها و مناسبت های مشترک، احداث مدارس متعدد در مناطق مختلف به همراه تأمین نیازهای آموزشی و رفاهی و مدرس، تأسیس کالج های زبان ترکی در سطح دانشگاه های کشورهای آسیای مرکزی و اعطای بورسیه تحصیلی جملگی از ابزارهای موثری هستند که ترکیه تلاش دارد به این واسطه خود را همچون یک مغناطیس فرهنگی برای ملت های ترک منطقه معرفی نماید (رنجکش، ۱۳۹۷: ۷۷).

۱-۲-۴- حضور رسانه های ترکیه در آسیای مرکزی

ترکیه یکی از کشورهای شاخص منطقه است که طی دهه های اخیر مسیر توسعه سیاسی و اقتصادی را پیگیری کرده و همزمان نیز توانسته از پتانسیل رسانه و دیپلماسی عمومی، طی چند سال به یکی از کشورهای صاحب جایگاه در این حوزه تبدیل شود (تی آر تی ۲۰۱۶). در این حوزه شبکه تی آر تی یکی از رکن های فرهنگی کشور ترکیه است که در سال ۲۰۱۵ در سال ۲۰۰۹ با هدف نمایش پیشرفت های ترکیه و بالابردن محبوبیت و جذابیت ترکیه در مناطق مختلف جهان به پخش برنامه به ۳۱ زبان زنده دنیا از جمله چهار کشور ازبکستان، قزاقستان، ترکمنستان و قرقیزستان در منطقه آسیای مرکزی تأسیس شد. علاوه بر اینها، میان مقامات و مدیران سینمایی ترکیه و کشورهای آسیای مرکزی همکاری گسترده ای در زمینه های مختلف صدا و سیما مورد توافق و اجرا شده است (خبرگزاری آنا تولی، ۲۰۲۳). بر اساس توافقنامه های متعددی که میان مقامات بلند پایه ترکیه و کشورهای منطقه صورت گرفته راه اندازی شبکه های مشترک تلویزیونی، رادیویی و شبکه های ماهواره ای ۲۴ ساعته و همچنین تولید سریال های مربوط به تاریخ شخصیت های تاریخی و برپایی جشنواره های هفتگی فیلم از جمله موارد پرتعدادی است که در زمینه رسانه ها با همکاری طرفین به انجام رسیده است (حسنوند، ۱۴۰۳: ۱۵۱).

۲-۲-۴- همکاری های علمی و آموزشی ترکیه در آسیای مرکزی

پس از استقلال جمهوری های آسیای مرکزی، توسعه همکاری های علمی و آموزشی یکی از مهمترین ابزارهای سیاست خارجی ترکیه تبدیل شد که محورا صلی این رهیافت، برنامه جذب تبادل دانشجو و توزیع بورسیه ها در سطح دانشگاه های ترکیه است (Demir and alia, 2012). در این حوزه ترکیه از ابزارهای نهادی قدرتمندی برخوردار است؛ از جمله بنیاد معارف ترکیه. این بنیاد با دارا بودن ۳۵۳ واحد آموزشی و ۴۱ خوابگاه با تعداد ۴۰ هزار دانش آموز در مقاطع مختلف تحصیلی در سراسر جهان، تنها پس از شش سال از شروع فعالیت خود شش مدرسه در تاجیکستان و ۲۱ مدرسه با تعداد ۱۲۵۰۰ دانش آموز در قرقیزستان تأسیس کرده است (پایگاه تحلیلی جامعه و فرهنگ ملل، ۱۴۰۰).

کشور ترکیه با در پیش گرفتن پروژه های بزرگ علمی و آموزشی خود را به مقصد بسیاری از دانشجویان بین المللی تبدیل کرده است. آمار روبه رشد دانشجویان بین المللی شاغل به تحصیل در ترکیه تا سال ۲۰۲۲ از مرز ۲۰۰۰۰۰ نفر فراتر رفته است (https://skylinestedu.com,2023). با تأیید عرفان گوندوز رئیس شورای عالی آموزش ترکیه، این آمار برای سال ۲۰۲۳ به جذب بیش از ۳۰۰۰۰۰ نفر رسیده است. میزان بیش از ۲۳ هزار نفر، از دانشجویان جمهوری های آسیای مرکزی هستند. کشور ترکمنستان با اعزام بیش از ۱۸ هزار نفر در صدر کشورهای دانشجوی فرصت منطقه به ترکیه است (https://thepienews.com2024). طراحان سیاست های علمی و آموزشی بین المللی ترکیه در راستای دستیابی به اهداف ملی، بورسیه های بین المللی مختلفی را بین دانشجویان این منطقه توزیع کرده اند. در سال ۲۰۲۰ کشورهای آسیای مرکزی ۷۹۳ بورسیه دانشگاهی دریافت کردند که در مجموع ۲۱ درصد از کل بورسیه های بین المللی توزیع شده ترکیه محسوب می شود (Baez,2025)

۵- همکاری های اقتصادی ترکیه با آسیای مرکزی

جمهوری های آسیای مرکزی پس از استقلال به دنبال الگویی مطلوب برای باز سازی اقتصادی و نظام سیاسی خود می گشتند که در این میان ترکیه را به دلیلی اشتراکات زبانی و تاحدودی تاریخی، مجاب نمود تا روابط حسنه ای با کشورهای آسیای مرکزی برقرار نماید. در این چارچوب روابط اقتصادی و تجاری ترکیه با کشورهای مستقل به سرعت افزایش یافت.

ترکمنستان یکی از کشورهای بود که با ترکیه تعاملات اقتصادی خود را گسترش داد. بطوریکه در سال ۱۹۹۶ در جایگاه نخست واردات منطقه ای ترکیه قرار گرفت. با تداوم همکاری های دو جانبه در سال ۲۰۰۰ ترکیه به دومین شریک تجاری ترکمنستان تبدیل شد (آرن، ۱۳۹۶: ۱۷۷). بر اساس گزارش آماری موسسه برنامه ریزی استراتژیک و توسعه اقتصادی ترکمنستان حجم گردش مالی این کشور با ترکیه در ژانویه و نوامبر ۲۰۱۱ به ۳/۲ میلیارد دلار رسیده است (https://www.trend,2011). با گسترش مراودات اقتصادی در زمینه های مختلف میزان مبادلات تجاری بین این دو کشور را در سال ۲۰۱۳ به ۴/۷ میلیارد دلار رساند تا ترکیه را در کنار روسیه به عنوان یک از شرکای اصلی تجاری قرار دهد (Akyilbaev,2016) در سال ۲۰۲۰ حجم کلی تجارت ترکیه و ترکمنستان به مبلغی بالغ بر ۹ میلیارد دلار رسیده است (حاجی مینه و نوری، ۱۴۰۱: ۱۶۲-۱۶۰).

سورنبای جینکوف رئیس جمهور قرقیزستان با اهمیت دانستن تعاملات اقتصادی و لزوم گشایش های لازم روابط اقتصادی روابط با ترکیه را قابل اعتماد توصیف کرده و خواستار گسترش همکاری های تجاری در زمینه های مختلف می شود (حاجی مینه و نوری، ۱۴۰۱: ۱۶۲-۱۶۰). حجم تجارت ترکیه با قرقیزستان در سال ۲۰۲۴ با ۵ درصد افزایش نسبت به سال قبل به مرز ۱/۵۴۰ میلیارد دلار رسید. تا ژوئیه ۲۰۲۵ نیز حجم مبادلات این دو کشور در حدود ۸۲۹ به ثبت رسیده است (https:// bishkektoday.com,2025). رجب طیب اردوغان ریس جمهور ترکیه و چباروف رئیس جمهور قرقیزستان در چارچوب کمیسیون اقتصادی مشترک با تأکید بر شتاب همکاری ها، در کوتاه مدت ۲ میلیارد دلار و در بلند مدت ۵ میلیارد دلار هدف گذاری نموده اند. ترکیه با داشتن بیش از ۲۰۰۰ شرکت و ۲ میلیارد دلار سرمایه گذاری در پروژه های مختلف پنجمین سرمایه گذاری مستقیم در کشور قرقیزستان است (https:// dailysabah.com,2025).

روابط اقتصادی ترکیه با تاجیکستان که در دهه ۱۹۹۰ به دلیل تنش های داخلی تاجیکستان گسترش نیافته بود در سپتامبر ۲۰۰۰ با آغاز فعالیت کمیسیون اقتصادی مشترک گسترش یافت (آرن، ۱۳۹۶: ۱۷۷). در سال ۲۰۰۵ رقم

مبادلات تجاری ترکیه با تاجیکستان نزدیک به ۱۰۰ میلیون دلار رسید. متاثر از رقابت های شدید اقتصادی در بازار منطقه آسیای مرکزی و تقویت همکاری های سیاسی دوجانبه حجم مبادلات تجاری ترکیه و تاجیکستان در سال ۲۰۱۰ با عبور از ۴۵۰ میلیون دلار جهش فوق العاده را تجربه کرد. در سال ۲۰۱۳ نیز میزان مبادلات تجاری آنها با افزایش ۴۶ درصدی نسبت به سال ۲۰۱۰ به رقم ۷۵۰ میلیون دلار رسید (www.eurasian-research.org, 2020). در آخرین آمار برای سال ۲۰۲۴ نیز بیش از ۶۲۰ میلیون دلار به ثبت رسیده است (https://tradingeconomics.com).

ازبکستان با جمعیت بیش از ۳۰ میلیون نفر پس از قزاقستان دومین اقتصاد بزرگ منطقه است. همکاری با ازبکستان در هر زمینه ای چشم انداز جذابی برای ترکیه بوده است. پس از استقلال این کشور شورای بازرگانی ترکیه و ازبکستان در سال ۱۹۹۲ تاسیس شد و زمینه حضور بازرگانان در بخش های مختلف زیرساختی، انرژی و مخابراتی فراهم شد. این دو کشور در سال ۱۹۹۵ با وجود برخی اختلافات سیاسی بیش از ۱۹۹ میلیون دلار مبادلات تجاری داشتند. این رقم برای سالهای ۲۰۰۰ و ۲۰۱۰ به ترتیب به بیش از ۱۶۷ میلیون دلار و ۱/۱۴۳ میلیارد دلار می رسد. همزمان با به قدرت رسیدن شوکت میرضیایف در سال ۲۰۱۷ ترکیه به سومین مقصد صادرات ازبکستان تبدیل شد. در همین سال حجم تجارت بین این دو کشور به ۱/۵ میلیارد دلار رسید که از سال ۱۹۹۲ تا این تاریخ رشد ۱۴۸/۱ درصدی را تجربه کرده اند. (simsek and seda, 2021)

بدنبال سفرهای متقابل روسای جمهور دو کشور ترکیه و ازبکستان در سال های ۲۰۱۷ و ۲۰۱۸، تفاهم نامه های ارزشمندی در چارچوب سند مشارکت راهبردی منعقد شد که ساخت نیروگاه ذغال سنگ و گاز طبیعی، ساخت ترمینال مسافربری بین المللی، فرودگاه تاشکند، تأمین مالی پروژه های سرمایه گذاری، تأسیس دفتر مرکزی بانک زراعت ترکیه در تاشکند، اجرای پروژه های اکتشافی مشترک در زمینه معدن و انرژی، سرمایه گذاری هلدینگ DAL در آگوست ۲۰۱۸ در زمینه تولید فولاد و شرکت داروسازی نوبل ایلاچ در ۲۰۱۹ از جمله موارد اساسی همکاری های اقتصادی و تجاری ترکیه با ازبکستان بود (دیپلماسی پلاس، ۱۴۰۱). در سال ۲۰۲۱ نیز سهم ازبکستان از واردات و صادرات ترکیه با رشد چشمگیری به ترتیب ۳۶ و ۴۱ درصد ثبت شده است (www.eurasian-research.org, 2022). مجموع مبادلات ترکیه با ازبکستان در سال ۲۰۲۳ به ۳/۱ میلیارد دلار رسید که طرفین قصد دارند این رقم را در کوتاه مدت به ۵ میلیارد و در بلند مدت به ۱۰ میلیارد دلار افزایش دهند (www.dailysabah.com, 2025).

در میان کشورهای آسیای مرکزی، روابط ترکیه با قزاقستان از اهمیت راهبردی بسیاری برخوردار است که تاکنون نیز شکل اجرایی به خود گرفته است. با توجه به اهمیت راهبردی این دو کشور برای یکدیگر افزایش حجم مبادلات مورد تأکید مقامات بلند پایه ترکیه و قزاقستان قرار گرفت که متعاقب آن میزان تبادل تجاری آنها در سال ۱۹۹۷، به ۲۶۵ میلیون دلار و در سال ۱۹۹۸ نیز به بیش از ۴۳۰ میلیون دلار رسید (خبرگزاری ایرنا، ۱۳۷۷). در سال ۲۰۲۳ حجم کل سرمایه گذاری شرکت های ترکیه در قزاقستان نزدیک به ۱۲۰ میلیارد دلار بوده است که این میزان معادل ۲۰ درصد تولید ناخالص داخلی ترکیه یا ۷۰ درصد تولید ناخالص قزاقستان برآورد می شود (www.Astana times, 2022). مطابق با داده های نوامبر ۲۰۲۵ مرکز آمار تجارت بین الملل سازمان ملل متحد، حجم مبادلات ترکیه و قزاقستان در سال ۲۰۲۴ به میزان ۶/۷ میلیارد دلار به ثبت رسیده است (https://tradingeconomics.com).

۶- کریدورهای حمل و نقل و شبکه های ترانزیت انرژی: موقعیت ترکیه در منطقه آسیای مرکزی

یکی دیگر از راهبردهای بسیار جدی و با اهمیت ترکیه در منطقه آسیای مرکزی فعال کردن (دیپلماسی راه) است. منطق ترکیه برای توسعه کریدورها، بطور بالقوه اتصال کشورهای آسیای مرکزی به بازارهای اروپایی از طریق قفقاز

جنوبی است. جاه طلبی گسترده تر ترکیه برای قرار گرفتن خود به عنوان یک مرکز ترانزیت انرژی با آرزوی دیرینه آن برای دستیابی به کشورهای آسیای مرکزی همراه است.

نقشه شماره (۱): کریدور میانی.

منبع: موسسه مطالعات ایران و اوراسیا، ۱۴۰۱

آنکارا با تکیه بر اهداف خود برای تشکیل اتحادیه کشورهای ترک زبان با شعار اتصال این کشورها از ارومچی تا استانبول، (کریدور لاجورد) را مطرح کرده است. بر اساس کریدور لاجورد، شهر تورغندی در استان هرات افغانستان با خطوط راه آهن و بزرگراه به عشق آباد پایتخت ترکمنستان و سپس بندر ترکمن باشی متصل خواهد شد (عطنا، ۱۴۰۱). این کریدور بعد از آن تا باکو، تفلیس و آنکارا و سپس استانبول ترکیه ادامه می یابد. ترکیه با تمرکز بر کریدور میانی نیز که یکی از با اهمیت ترین کریدورهای منطقه است در صدد است تا حمل و نقل ریلی را با حمل و نقل در سراسر دریای خزر از بندر آکتائو در قزاقستان تا باکو در آذربایجان ترکیب کند که با عبور از گرجستان و ترکیه به دریای سیاه در اروپا می رسد.

نقشه شماره (۲): کریدور لاجورد

منبع: خبرگزاری تسنیم، ۱۳۹۸.

دولتمردان ترکیه ای که هرگز از فرصت گسترش عمق راهبردی ترکی - اسلامی خود دریغ نمی کند به دنبال استفاده از کریدور غربی - شرقی زنگه زور برای رسیدن به خزر، سپس ترکمنستان تا سین کیانگ هستند. کریدور زنگزور به طول ۳۶ کیلومتر در صورت بهره برداری در آینده به بخش بسیار مهمی در ترانزیت شرق به غرب تبدیل خواهد شد. در حوزه ترانزیت انرژی نیز خط لوله گاز طبیعی ترانس آناتولی، خط لوله ترانس آدریاتیک و خط لوله ققاز جنوبی پتانسیل انتقال گاز از آن سوی دریای خزر به اروپا را دارند (حسنوند، ۱۴۰۳: ۲۱۳).

۷- ارزیابی جایگاه سرمایه اجتماعی در سیاست منطقه ترکیه در آسیای مرکزی

۱-۷- رویکرد هنجاری ترکیه در آسیای مرکزی

تورگوت اوزال رئیس‌جمهور وقت ترکیه که برنامه‌های اساسی برای اتحاد و گرد آوردن مردم ترک دوریک میز داشت، در ابتدای نشست رهبران ترکیک در اکتبر ۱۹۹۲ اذعان نمود، هویت عامل پیوندهای نیرومندی بین ترکیه و دولت های ترکیک بوده و روابط بین آنها باید متناسب و شایسته بین مردمانمان باشد. ترکیه امروز در تمامی اجتماعات خانوادگی تنها به‌عنوان یکی کشور دوست و برادر نیست بلکه باید به‌عنوان کشوری دیده شود که صاحب یک فکر و ایده جدید که دارای قدرت تغییر آینده است و پیش‌گام یک نظم جدید منطقه‌ای است دیده شود (کاوالسکی، ۱۳۹۵: ۱۷۴).

ترکیه در دوره حزب عدالت و توسعه در جهت بهبود روابط با همسایگان منطقه‌ای گام‌های مهمی برداشته است که ابتدایه گفتمان سازی آنها پرداخته است. دولت ترکیه در راستای توسعه همه جانبه با کشورهای همسایه در سال ۲۰۱۰ تلاش نمود یکی از اهداف مشخص شده خود که سیاست (به صفر رساندن مشکلات با همسایگان) بود را با هدف کاستن از دغدغه‌های منطقه‌ای مورد توجه ویژه‌ای قرار دهد. طبق دکترین یادشده، ترکیه برای اینکه بتواند به رهبر منطقه‌ای تبدیل شود و اهمیت استراتژیک بین‌المللی پیدا کند، باید با همسایگان خود روابط دو ستانه برقرار کرده، مشکلات و اختلافات فی‌مابین را از میان بردارد. «تنش صفر با کشورهای همسایه» به‌عنوان مکمل اصل «صلح در وطن و صلح در جهان» در دوره حکومت حزب عدالت و توسعه، تبیین و تدوین شده است.

تنش صفر با کشورهای منطقه مبتنی بر تأمین و توسعه ترکیه و کشورهای منطقه متکی بر اصل تأمین و برقراری صلح و تأمین رفاه، ثبات همکاری و ایجاد شرایط برای توسعه انسانی در راستای تأمین اصول «امنیت برای همه»، «تقویت روند گفتگوی سیاسی»، «توسعه وابستگی متقابل»، «حفظ احترام متقابل»، «توسعه هم‌سویی فرهنگی»، «همزیستی مسالمت آمیز ادیان و تمدن‌ها»، «پیشگیری از وقوع بحران‌های موجود»، «توسعه همکاری و همگرایی منطقه‌ای»، «توسعه همکاری و همگرایی جهانی» است. ترکیه به ضرب المثل ترکی استناد می‌کند: «همسایه خوب از برادر به تو نزدیک‌تر است» ترکیه منطقه آسیای مرکزی را جزئی از قلمرو فرهنگی و تاریخی خود می‌داند. ترکیه می‌پندارد که شاید در حوزه فرهنگی و برانگیختن احساسات قومی بتواند بر منطقه چیره شود و الگوی حکومتی خود را که مبتنی بر نظامی سکولار است در آن منطقه گسترش دهد. این ایده با توجه به شباهت‌های مذهبی (سنی) و ساختار سکولار و همچنین گرایش غربی جمهوری‌های آسیای مرکزی با ترکیه، نه تنها برنامه‌های ترکیه با استقبال و تأیید رهبران منطقه بلکه با حمایت غرب نیز همراه است (اکبری، ۱۳۹۶: ۲۰۰-۹۵).

آنکارا با درک اهمیت حیاتی و خلاق گونه اشتراکات فرهنگی با جمهوری‌های ترک زبان آسیای مرکزی، کوشش نموده است با بکارگیری مکانیسم های نهادی و همکاری های شبکه ای، از این مولفه ها به عنوان پل و پل و برنگ برنده اصلی خود در جهت ائتلاف و رهبری ادغام منطقه ای بهره برداری کند. کشورهای آسیای مرکزی نیز در مواجهه با این دیدگاه معتقدند روابط سازمانی و ایجاد شبکه های متنوع همکاری در حوزه های مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، زبانی و مذهبی، رویکردی منطقی و قابل قبول است، زیرا حفظ استقلال، کاهش تضادها و مدیریت روابط بین‌المللی کشورها را در بر خواهد داشت (Donghui, 2024).

۳-۷- سرمایه اجتماعی شبکه‌ای ترکیه در آسیای مرکزی

یکی از محورهای اصلی رویکرد نهادی و شبکه ای که ظرفیت بالایی برای نفوذ سیاستگذارانه و پیگیری راهبردهای ترکیه در منطقه آسیای مرکزی ایجاد کرده است، سازمان دولت های ترک است؛ سازمانی که از آن به عنوان «سازمان مادر» نیز یاد می شود (ثمودی، ۱۴۰۲: ۶۹). ترکیه به طور فعال در حال ترویج ایده جهان ترک و ادغام منطقه ای می باشد که در این راستا توسعه نهادها و شبکه های مختلف همکاری را در پیش گرفته است. ترکیه در چارچوب سازمان دولت های ترک موسساتی مانند، آکادمی ترک، صندوق سرمایه گذاری ترک زبانان، آژانس هماهنگی اقتصادی تیکا، سازمان فرهنگی ترکی ترکسوی، مجمع پارلمانی کشورهای ترک و بسیاری دیگر از سازمان ها و شبکه های تجاری، علمی و فرهنگی را در سطح منطقه تا سیس و تقویت کرده است. عموماً کشورهای آسیای مرکزی خواهان رویکردی کثرت گرا به دیپلماسی هستند و همکاری های نهادی را ابزاری برای نمایش استقلال و ایجاد تعادل در دیپلماسی می دانند. در چنین متنی نهادینه سازی همکاری بین کشورهای ترک و ترکیه که این کشور به نیروی محرکه سازمان دولت های ترک تبدیل شده است، تلاش و کاتالیزوری برای رهبری ادغام منطقه ای و پاسخی به خواسته و تمایل جمهوری های آسیای مرکزی در مسیر حفظ استقلال و گسترش سازمانی همکاری های منطقه ای است (Donghui, 2024).

۱-۳-۷- شبکه سازی فرهنگی و هنری

ترکیه به منظور توسعه روابط خود با آسیای مرکزی سیاست فرهنگی فعالی را دنبال کرده است. آنکارا با هدف به نمایش گذاشتن فرهنگ و هویت ترکی رویدادها و جشنواره های فرهنگی و هنری بی شماری را همانند ایجاد شبکه های آموزش زبان و ادبیات ترکی، جشنواره های سینمایی و موسیقیایی، نمایشگاه های هنری و نیز تاسیس شبکه های رادیو و تلویزیونی و ماهواره ای را به سرانجام رسانده است (www.azon.global, 2023). در چنین متنی ویژگی بارز این اقدامات نگاه و گرایش نهادی و شبکه ای است.

در همین حوزه در جهت حفظ هویت، تاریخ و میراث فرهنگی ترک ها، بنیاد های تاریخ ترک و بنیاد بین المللی میراث ترک را در زمان های مختلف بنیان نهاده است که در نوع و اندازه خود عملکرد موثری بر جای نهاده اند. به ابتکار ترکیه در سال ۱۹۹۲ و با مشارکت چهار کشور آسیای مرکزی نهاد فرهنگی ترکسوی که به یونسکو نیز شهرت یافته است تأسیس می شود (شیخ الاسلام و نوری، ۱۳۹۶: ۲۵۶). گسترش همکاری های فرهنگی و هنری کشورهای ترک زبان آسیای مرکزی در چارچوب اساسنامه و اهداف مندرج در این سازمان است که در این زمینه ترکیه وظایف گسترده ای را برعهده گرفته است. تدا، یکی دیگر از نهادهای شناخته شده فعال در حوزه فرهنگ و ادبیات ترکیه است که با هدف تقویت دیپلماسی ترکیه که همراه با دیگر نهاد های موجود در راستای اهداف فراگیر فرهنگی در آسیای مرکزی صاحب نقش و اثر است.

از جمله مهمترین رکن های فرهنگی که در گذشته نقش بی بدیلی را در حوزه دیپلماسی فرهنگی ترکیه در آسیای مرکزی بر جای گذاشت تشکیلات گولن است. شبکه گولن با تأسیس و حمایت های مالی و معنوی، شاخه های فرهنگی و دینی پایدار و منسجمی را در کشورهای آسیای مرکزی فعال، تربیت و هدایت کرده است که هم اکنون از طرفداران و رهروان جدی این شبکه و کشور ترکیه محسوب می شوند. از حضور تأثیرگذار و پوشش شبکه ای ترکیه حتی در حوزه دین نیز نباید به سادگی عبور کرد. خدمات ارزنده ای که این کشور در راستای مباحث دینی عرضه کرده است در مواردی بی نظیر به چشم می آید. ترکیه با ملحوظ داشتن اشتراک و گرایش مذهبی (سنی) با جمهوری های آسیای مرکزی همکاری های نزدیک و تنگاتنگی در بحث آموزش و زیرساخت های دینی داشته است. با چنین دیدگاهی اقدام به تأسیس بنیاد دیانت و سازمان معارف کرده است (پایگاه تخصص تحلیلی جامعه و فرهنگ ملل، ۱۴۰۰/۰۲/۰۱).

این بنیاد احداث مسجد مرکزی بیشکیک پایتخت قرقیزستان را مطابق با معماری دوران عثمانی به ارزش ۲۵ میلیون دلار در سال ۲۰۱۲ آغاز کرد و پنج سال بعد در سال ۲۰۱۷ این طرح عظیم را تکمیل نمود. لذا می توان مجموع این اقدامات را نمونه بارزی از رویکرد شبکه‌ای ترکیه در حوزه فرهنگی بشمار آورد (dailysabah, 2017).

با توجه به جمعیت قابل توجه ترک زبان ساکن در منطقه آسیای مرکزی راهکار مؤثر و نتیجه بخش کشور ترکیه برای ترویج زبان ترکی تأسیس نهادها و مراکز آموزشی گسترده بوده است. در همین خصوص مراکز و نهادهای دولتی و غیردولتی همچون بنیاد یونس امره، موسسه تومر، توپیتاک، دپارتمان زبان و ادبیات ترکی، مرکز آموزش زبان ترکی، المپیاد زبان ترکی و بطور اساسی تشکیلات گولن در این منطقه با جذب هزاران معلم و دانش آموز از مناطق آسیای مرکزی هر کدام خدماتی شبکه‌ای در راستای اهداف و منافع ملی ترکیه برعهده گرفته‌اند (حسنوند، ۱۴۰۳: ۱۵۱).

جدول شماره (۱): نهادها و موسسه های فرهنگی فعال ترکیه در آسیای مرکزی.

ردیف	عنوان	اهداف و اقدامات
۱	سامان دیانت	اهداف: مدیریت امور دینی. اقدامات: ساخت مسجد در قرقیزستان با گنجایش ۲۰ هزار نفر هزینه ۳۵ میلیون دلار - ساخت مسجد احمد ایلوی در قزاقستان با ۱۰ میلیون دلار - ساخت مسجد قاضی اطفول در عشق آباد با گنجایش ۵۰۰ نفر - چاپ کتاب و نشریات و توزیع ۲ میلیون نسخه قرآن کریم. اهداف: حفظ و ترویج هویت و فرهنگ ترک -
۲	بنیاد تاریخ ترک و بنیاد فرهنگ ترک	اقدامات: تاریخ سازی از طریق گزاره های تمدنی - تحقیق و تفحص و تدوین تاریخ ترک - برگزاری نخستین کنگره تاریخ ترک و ارائه نظریه «تاریخ ترک» اهداف: حفاظت و حمایت از ساختارهای فرهنگی ترک در منطقه.
۳	ترکسوی (یونسکوی ترکها)	اقدامات: برقراری روابط دوستانه میان اهداف: معرفی و گسترش فرهنگ و ادبیات ترکیه.
۴	تدا	اقدامات: تصویب قانون حمایت از نهادها و پروژه های بین المللی شمال در زمینه - فرهنگ، هنر، تاریخ و ادبیات. اهداف: تالایش زبان ترکی از واژه های فارسی و عربی.
۵	بنیاد زبان ترک	اقدامات: برگزاری کنگره سالانه بنیاد ترک - ارائه نظریه «آقصاب زبان» - برگزاری همایش - و آموزش استادان کشورهای ترک زبان آسیای مرکزی
۶	توپیتاک	اهداف: گسترش زبان ترکی به عنوان یک زبان بین المللی. اقدامات: توسعه سازمان تحقیقات علمی و تکنولوژی برای یکاگرایی زبان ترکی در عرصه های تکنولوژیک و الکترونیک - اعطای فرصت مطالعاتی و بورسیه تحصیلی به جوانان کشورهای منطقه.
۷	دپارتمان زبان و ادبیات ترک	اهداف: تأسیس دپارتمان زبان ترک در دانشگاه ها و مراکز آموزشی. اقدامات: شناسایی و جذب - نخچیان دپارتمان های زبان ترک - تاسیس کرسی های زبان ترکی در دانشگاه های زبان شناسی کشورهای آسیای مرکزی

منبع: نویسندگان.

رسانه، حوزه‌ای دیگر است که ترکیه نفوذ ساختار یافته چشمگیری نه تنها در منطقه آسیای مرکزی بلکه در گستره جهانی به آن دست یافته است. ترکیه که بیشتر با هدف هویت سازی قومی و زبانی به توسعه صنعت سینما و تلویزیون مبادرت ورزیده است، شبکه‌هایی همچون TRT را تأسیس کرده با هدف جذب مخاطب و اقداماتی که داشته است طرفداران فراوانی از منطقه آسیای مرکزی را با خود همراه کرده است. سازمان رادیو و تلویزیون TRT به زبان‌های چهار جمهوری ترک تبار آسیای مرکزی برنامه تولید می‌کند و علاوه بر آن دارای چندین شبکه رادیویی و ۳ شبکه ماهواره‌ای با پخش ۲۴ ساعته برای این کشورها است. مسئولین سازمان‌های فعال سینمایی در راستای توسعه اهداف فرهنگی و اختیاری و همچنین ایجاد هماهنگی و گسترش همکاری با حوزه سینمای کشورهای ترک زبان، اتحادیه مدیران سینمایی جهان ترک را تأسیس نموده‌اند تا در این زمینه نیز نشان دهندنگاه و اراده ساختاری و شبکه‌ای، جایگاه و نقش بی‌بدیلی در رویکردها و همکاری‌های بین‌المللی این کشور دارد (حسنوند، ۱۴۰۳: ۱۵۱).

جدول شماره (۲) اقدامات رسانه‌ای ترکیه در آسیای مرکزی.

ردیف	زمینه	اقدامات
۱	تلویزیونی	- شبکه ماهواره های سلمان یولو - شبکه ماهواره های اوراسیا - شبکه ماهواره های ترک ست شرقی - ماهواره قزاق ست- شبکه اس. تی. وی - شبکه تلویزیونی آوار - شبکه خبری سی. ان. ن. ترک - شبکه تلویزیونی تی. آر. تی. - شبکه مشترک ترک - قزاق.
۲	سینما و جشنواره ها	- تأسیس اتحادیه مدیران سینمایی جهان ترک (ترک فیلم) - جشنواره هفته فیلم ترک در قزاقستان - جشنواره شب سینمایی ترکیه در تاشکند - ساخت سریال خواجه احمد یسوی - ساخت سریال جلال الدین خوارزمشاه
۳	رادیو	- رادیو صدای ترکیه - رادیو مملکتیم، ام. اف. (ترک - قرقیز)
۴	مطبوعات و انتشارات	- روزنامه حریت - روزنامه مملیت

منبع: نویسندگان

۲-۳-۷- شبکه های علمی و آموزشی

بر اساس شواهد موجود کشور ترکیه از کشورهای فعال و موفق در حوزه همکاری های علمی و آموزشی در سطح منطقه آسیای مرکزی است. مطابق با آمار و ارقام منتشر شده تعداد دانشجویان بین المللی شاغل به تحصیل در ترکیه در طی شش دهه گذشته شش برابر شده است که با جذب بیش از ۳۳۶ هزار در رده دهمین کشور میزبان دانشجویان بین المللی قرار دارد (www.hurriyetdailynews.com, 2025). سازمان آموزش عالی ترکیه در سایت رسمی این سازمان تعداد دانشجویان خارجی شاغل به تحصیل در ترکیه را در سال ۲۰۲۴ اعلام کرده است که ترکمنستان با ۲۹/۱۲۶ دانشجو در میان کشورهای آسیای مرکزی بیشترین سهم را به خود اختصاص داده است (پایگاه خبری جامعه و فرهنگ ملل، ۱۴۰۳). این آمار بیانگر آمادگی و وجود ظرفیتهای قابل توجه ترکیه با فراهم کردن ساختار لازم برای جذب و ارائه خدمات به جوانان منطقه آسیای مرکزی است و برابر با وضعیت موجود بیشترین برنامه و خدمات سازماندهی شده و شبکه ای به این منطقه که سالهاست تداوم و گسترش داشته است مربوط به ترکیه می باشد.

همکاری های آموزشی ترکیه صرفاً در جذب دانشجو خلاصه نمی شود بلکه ترکیه تاکنون چندین دانشگاه و دهه ها مدرسه در کشورهای آسیای مرکزی ساخته است که از جمله مهم ترین آنها دانشگاه بین المللی قزاق ترک (خواجه احمد یسوی) و دانشگاه سلیمان دمیرل در قزاقستان، دانشگاه آتا ترک و قرقیز - ماناس قرقیزستان در بیه شکیک و دانشگاه ترکمنی در ترکمنستان هستند. ترکیه چهارده مدرسه و ۲۱ موسسه آموزشی در قرقیزستان ایجاد کرده است که وظیفه آموزش ۸۵۰۰ دانش آموز را بر عهده دارند (صنعتی، ۱۳۹۹). شبکه آموزشی فتح الله گولن خود به تنهایی یک مجموعه عریض و طویل است که با خدماتی که برای مردم منطقه ارائه کرده است نام و اعتباری کاملاً شناخته شده و مطرح است. این شبکه آموزشی با ۳۴ هزار دانشجو دارای ۱۷۰ مرکز آموزشی و بیش از ۱۰۰ خوابگاه شبانه روزی بوده است (اکبری، ۱۳۹۶: ۲۰۰). در کشورهای ازبکستان (۱۵) باب، ترکمنستان (۱۱) باب و در قزاقستان نیز (۲۸) باب مدرسه تاسیس کرده اند (مهدی عسگری، ۱۳۹۹: ۵۹). اکثر سیاستگذاران ترکیه اعتقاد راسخی به اهمیت سیاست های آموزشی دارند. آنها نتایج این سیاست ها را سودمند ارزیابی می کنند و بر این باورند که دانشجویان ترک آسیای مرکزی با تحصیل در بهترین دانشگاه های ترکیه در بازگشت به کشورهای مطبوع خود، اغلب در مقام وزرا، مدیران سطح بالا و اعضای قانونگذاری و تصمیم گیری مشغول می شوند که در نهایت با باز خورد مثبتی که ایجاد می شود علاوه بر تسهیل روابط سیاسی و گسترش همکاری ها، بر وجهه و وزن منطقه و جهانی ترکیه خواهد افزود (Demir and alia, 2012).

همین زمینه اردوغان نیز گفته است: مکمن است همین دانشجویان بورس شده با داشتن پایگاه اجتماعی، در آینده در کشور شان نماینده مجلس یا وزیر ویا ریس جمهور شوند. از این رو ما باید میزبان خوبی برای دانشجویان باشیم. این دیدگاه نشان از اهمیت موضوع نزد سیاستمداران و دولتمردان ترکیه دارد که بر اساس آن هر ساله برنامه های اساسی و بودجه های هنگفتی برای اجرای آن در ساختار های رسمی و غیر رسمی نظر گرفته شده است (شیخ السلام و نوری، ۱۳۹۶: ۲۵۶). با وجود چنین استدلالی که بصورت شبکه ای و با دوام در راهبردهای علمی ترکیه آگاهانه دیده می شود، می توان گفت این رویکرد در تطابق آشکار با گزاره «بازگشت انتظارات حاصل از روابط» و «انباشت ذخایر اجتماعی» در نظریه سرمایه اجتماعی بین الملل است و در نتیجه باعث توسعه آگاهانه برنامه های علمی و آموزشی و ایجاد سازوکارهای نهادی برای جذب صد ها دانشجو و تاسیس ده ها دانشگاه و مدرسه و سایر خدمات شبکه ای مربوط به این حوزه شده است.

جدول شماره (۳): تعداد دانشجویان جمهوری های ترک زبان آسیای مرکزی در ترکیه.

تعداد	نام کشور	سال تحصیلی ۲۰۲۱-۲۰۲۲
۱۸,۰۱۶	ترکمنستان	
۲۳۴۹	قزاقستان	
۱۷۹۲	قرقیزستان	
۱۵۹۸	ازبکستان	
۲۳/۷۵۵		جمع

منبع: دیپلماسی اقتصادی وزارت امور خارجه، ۱۴۰۱.

۳-۳-۷- شبکه سازی اقتصادی و تجاری

ترکیه با جدیت تمام با درپیش گرفتن استراتژی های مختلف کوششی بی دریغ داشته است تا با اتصال کشورهای آسیای مرکزی به شبکه تجاری، مالی و بانکی به ویژه «اگزیم بانک» خود نقطه عطفی در اقتصادهای نوپا و ضعیف این منطقه باشد. بطوریکه در زمان اتحاد جماهیر شوروی حجم مبادلات ترکیه با این کشور در سال ۱۹۹۱، ۱۷ میلیون دلار بود که با ظهور جمهوری های مستقل و شروع مبادلات اقتصادی حجم مبادلات آنها با افزایش دو برابری به بیش از ۳۳ میلیون دلار در سال ۱۹۹۲ رسید (دایی اغلو، ۱۳۹۶: ۱۷۷). این رویکرد با به قدرت رسیدن حزب عدالت و توسعه در اوایل ۲۰۰۰ به سرعت افزایش یافته است.

همکاری های جدی و گسترده ترکیه با جمهوری های پنج گانه آسیای مرکزی به نقطه قابل توجهی رسیده است. در این کشورها بیش از ۵ هزار شرکت ثبت شده و به فعالیت پرداخته اند. سرمایه گذاری های ترکیه به شدت در بخش ساخت و ساز در سراسر منطقه متمرکز شده است. پیمانکاران ترکیه پروژه هایی به ارزش میلیاردها دلار را در این منطقه در طی چند دهه اخیر تکمیل کرده اند (ispionline.it). ترکیه با ظرفیت هایی که برای خود مهیا کرده است یکی از سرمایه گذاران عمده در ترکمنستان معرفی شده است که در زمینه های انرژی، نساجی، هتلداری و بانکداری در سال ۲۰۱۱ طرح هایی به ارزش ۴/۵ میلیارد دلار در دست اجرا داشت. در این حوزه در سال ۲۰۱۳ سرمایه گذاری شرکت های ترکیه ای بصورت مستقیم و مشترک نزدیک به ۱۱ میلیارد دلار برآورد شده است (خبرگزاری ایرنا، ۱۳۹۰). در این حوزه

شرکت های ترکیه ای تا سال ۲۰۲۳ بیش از ۱۰۰۰ پروژه را به ارزش ۵۰ میلیارد دلار در کشور ترکمنستان اجرا کرده اند (www.interfax.com, 2025). مشارکت در طرح های کلان و متوسط اقتصادی کشورهای منطقه روز به روز در حال پیشرفت است که به همین سبب توانسته سطح مبادلات تجاری خود را با این کشورها افزایش دهد. مجموع مبادلات ترکیه و ازبکستان در سال ۲۰۲۰، به ۲/۱ میلیارد رسید که با ۵ درصد رشد در سال ۲۰۲۴ از ۳/۳ میلیارد دلار عبور کرد و ترکیه را چهارمین شریک تجاری ازبکستان قرار داد. تاکید کمیسیون مشترک اقتصادی بر تعمیق روابط تجاری و مشارکت استراتژیک زمینه حضور بیش از ۲۰۰۰ شرکت ترکیه ای را در ازبکستان فراهم ساخت (https://gov.uz, 2025).

مبادلات تجاری ترکیه با کشور قزاقستان در چند سال گذشته رشد مداوم را نشان می دهد. دو کشور با ترسیم اهداف بلند پروازانه تجارت ۱۰ میلیارد دلاری را هدف گذاری کرده اند. همکاری های اقتصادی دو کشور در چارچوب کمیسیون مشترک اقتصادی و مشارکت استراتژیک پیشرفته ترکیه فعالیت در زمینه های مختلف تجاری، زیر ساخت ها و خدمات را گسترش داده است. ترکیه با ۵ میلیارد دلار مبادله تجاری با قزاقستان سال ۲۰۲۳، تعداد ۳۵۳۸ شرکت سرمایه گذاری فعال در این کشور داشته است (www.hurriyetdailynews.com, 2025).

ترکیه برای پیگیری دقیق و نظام مند مناسبات اقتصادی و ارتقا سطح همکاری، با کشورهای قرقیزستان، ازبکستان و تاجیکستان شورای همکاری استراتژیک در سطح عالی و با کشور قزاقستان در سطح مشارکت استراتژیک پی شرفته ایجاد کرده است. ابزارهای اقتصادی ترکیه در ایجاد همکاری و فعالیت های اقتصادی نهاد های تیکا و اگزیم بانک هستند. آژانس همکاری تیکا از سال ۱۹۹۲ تا ۲۰۱۸، در قرقیزستان ۷۱۶ پروژه در زمینه های بهداشتی، آموزشی، عمرانی و خدماتی را اجرایی کرده است که از جمله مهم ترین آنها ساخت بیمارستان دو ستی ترکیه در قرقیزستان در بیشکیک به دستور اردوغان است (خبرگزاری تی. آر. تی، ۲۰۱۸). با اعلام سفیر ترکیه در بیشکیک، توسط آژانس همکاری های اقتصادی تیکا، تا سال ۲۰۲۴ با اعتبار ۸۸ میلیون دلار ۱۰۰۰ پروژه در قرقیزستان تکمیل شده است (https:// bishkektoday.com, 2025). بطور کلی طبق اعلام مرکز آمار ترکیه طی ۵ سال صادرات ترکیه با کشورهای سازمان کشورهای ترک شامل: ازبکستان، قزاقستان و قرقیزستان (۳۶/۶ میلیارد دلار بوده و حجم واردات ترکیه از این بلوک به (۲۶ میلیارد دلار) ثبت شده است که مجموع مبادلات تجاری به رقم ۶۲ میلیارد دلار می رسد (https://www.aa.com.tr, 2025). آمار و ارقام موجود از تعدد مشارکت و حجم مبادلات تجاری ترکیه با آسیای مرکزی؛ استمرار آن از گذشته تا کنون و هدف گذاری برای آینده در چارچوب روابط شبکه ای، اتصالات استراتژیک و تلاش برای انجام تعهدات، در واقع تابعی از حجم سرمایه اجتماعی ترکیه در میان کشورهای آسیای مرکزی که در نتیجه سهولت مبادله را افزایش و هزینه مبادله را برای طرفین کاهش داده است.

جدول شماره (۴): مکانیسم های همکاری های اقتصادی ترکیه با آسیای مرکزی.

مکانیسم‌های همکاری	
- کمیسیون مشترک اقتصادی - شرکت‌ها و پیمانکاران - سند مشارکت استراتژیک - سازمان همکاری‌های اقتصادی اتر - اگزیم‌بانک - موسسه تیکا	همکاری‌های اقتصادی و تجاری ترکیه با کشورهای آسیای مرکزی

منبع: نویسندگان

۴-۳-۷- کریدورها و شبکه‌های ترانزیت انرژی

کشور ترکیه علی‌رغم عدم همجواری و دسترسی مستقیم وبدون واسطه به منطقه آسیای مرکزی همواره در تلاش بوده است است با سرمایه‌گذاری، شبکه‌های ترانزیت کالا و خطوط لوله انرژی را گسترش دهد. در این چارچوب با حمایت‌های گسترده و موثر غربی‌ها از ترکیه به ویژه ایالات متحده آمریکا توانسته است با ایجاد واحیای شبکه‌های ترانزیتی جاده‌ای، ریلی و خطوط لوله نفت و گاز بخشی از ترانزیت شرق به غرب را در راستای تسریع تجارت برای کشورهای منطقه آسیای مرکزی به خود اختصاص دهد. ترکیه به منظور استفاده هرچه بیشتر از موقعیت ژئواستراتژیک خود با ایجاد زیر ساخت‌ها، تسهیل و هماهنگی قوانین گمرکی، کاهش بروکراسی اداری و ایجاد تسهیلات ترانزیتی درصدد است با این ابتکار عمل مزیت‌زایی نموده و خود را به «هاب ترانزیتی» منطقه تبدیل کند. در همین راستا با ایجاد تنوع بخشی به خطوط حمل و نقل و کاهش هزینه‌ها در دسامبر ۲۰۲۰ اولین قطار از طریق گرجستان و قزاقستان با طی کردن ۸ هزار کیلومتر به شهر شیان رسید (www.erasian-research.org).

نقش ترکیه به عنوان یک قدرت منطقه‌ای، بیشتر در تنظیم خطوط لوله‌های نفت و گاز خزر از طریق خاک ترکیه معنی پیدا می‌کند. ترکیه به جهت موقعیت خاص ژئوپلیتیک از اهداف استراتژیک آن انتقال منابع عظیم نفت و گاز آسیای مرکزی و قفقاز به بازارهای جهانی از طریق شبکه‌های گسترده خطوط انرژی در مرزهای دریایی خود است که موجب تأمین انرژی در داخل و کاهش وابستگی به انرژی خاورمیانه و افزایش اهمیت ژئوپلیتیک این کشور در مقابل کشورهای غربی می‌شود (کامران، و دیگران، ۱۳۸۹، ۱۷). مهمترین پروژه‌های در نظر گرفته شده ترکیه، انتقال نفت قزاقستان از طریق خطوط لوله جیهان، باکو و تفلیس و اتصال گاز ترکمنستان از طریق خط لوله ترانس آناتولی به کریدور گاز جنوبی هستند (www.isponline.it). تمامی این عوامل ترکیه را به شاهراه تجاری و انرژی مهمی تبدیل می‌کند که برای کشورهای منطقه آسیای مرکزی این موقعیت برجسته ترکیه مزیتی مطلوب محسوب می‌شود (رشیدی، ۲۰۲۰: ۴۱).

۸- سرمایه اجتماعی شناختی: سطح اعتماد به ترکیه در آسیای مرکزی

مقامات کشور ترکیه از ابتدای شکل‌گیری روابط به جهت جلب اعتماد رهبران کشورهای منطقه آسیای مرکزی از فرصت‌های مناسب استفاده نمودند و گفت‌وگوهای همبستگی جوانانه و اعتماد آمیز خود را توسعه دادند. عبدالله گل رئیس‌جمهور وقت ترکیه در سفری که در سال ۲۰۰۶ به کشور ترکمنستان در منطقه کهن اورگنج داشت با ابراز سخنانی افزود: «همه ما (ترک‌ها)، ترکمن هستیم». در واقع این جمله‌ای بود که خواهان زیادی در بین جامعه ترکمنستان داشته و دارد. زیرا ترکمن‌ها همواره معتقدند آنها در طول تاریخ نقش بسزایی در فرهنگ و تمدن جهان داشته‌اند. نیازاف

رئیس‌جمهور وقت ترکمنستان نیز گفت: ترکیه و ترکمنستان یک ملت در قالب دو دولت هستند. این‌گونه سخنان بارها در دیدار مقامات دو کشور تکرار شد. ترک‌ها بایان اینکه ترکمنستان وطن پدری و آبا و اجدادی آن‌ها هستند، همواره برگسترش روابط بین دو کشور تاکید کرده‌اند (خبرگزاری ایرنا، ۱۳۸۷). توکایف رئیس‌جمهور کنونی قزاقستان نیز در جریان برگزاری گرامیداشت سی سال دوستی قوی بین ترکیه و قزاقستان عنوان می‌کند: برای قزاقستان ترکیه یکی از مهمترین و قابل اعتمادترین شرکای ما در قاره آسیای است. دوستی و رفتار خردمندانه ترکیه با مردم قزاق به وضوح مشخص است. هیچ ثروتی بالاتر از دوستی ما نیست. علیخان اسماعیل‌اف مشابه همین دیدگاه می‌گوید وجود شاخصه‌های مثبت اقتصادی میان ترکیه و قزاقستان نشانه اعتماد زیاد به کشور ترکیه است (خبرگزاری فارس، ۱۴۰۱).

در یک نظر سنجی صورت گرفته در کشورهای قرقیزستان و قزاقستان در سال ۲۰۲۳، ترکیه با ۴۴ درصد بالاتر از روسیه، ایران، چین و ایالات متحده بعنوان مطلوب ترین کشور توسط پاسخ دهندگان رتبه بندی شد. در کشورهای ترکمنستان و ازبکستان نیز ترکیه پس از روسیه در رتبه دوم این نظر سنجی قرار گرفت. مصاحبه شوندگان در سراسر منطقه با وجود شکاف‌های ایدئولوژیک، ابراز داشتند که آنکارا روابط دو جانبه و نهادی محکمی با کشورهای منطقه آسیای مرکزی ایجاد کرده است و توانسته است نگرش و ترس‌های کهنه از «ظهور برادر بزرگ» را میان مردم و نخبگان سیاسی و اقتصادی بهبود بخشد (Baez, 2025).

نتیجه گیری

مقارن با بسط یافتن فضای سیاسی آسیای مرکزی، این منطقه با شرایط جدید و متفاوت تری از گذشته خود استحاله یافت. با این تطور تاریخی و بسط‌ساز که بطور ناخواسته و دفاعی سربرآورد حاکمیت‌های مستقلی در عرصه منطقه‌ای و روابط بین‌الملل موجودیت یافتند که هر کدام از جمهوری‌های پنج‌گانه در منطقه آسیای مرکزی با به دوش کشیدن مصائب و خسران‌های جبران‌ناپذیر به جای مانده از ۷۰ سال سلطه مایشاء اتحاد جماهیر شوروی با چالش‌های ساختاری عظیمی در حوزه‌های مختلف روبرو بودند که لاجرم این جمهوری‌ها برای ادامه حیات و برون رفت از خلاءهای ساختاری موجود بطور طبیعی نیازمند معاضدت و حمایت گسترده سیاسی در مجامع منطقه‌ای و بین‌المللی و همچنین جذب سرمایه گذاری‌های خارجی و کمک‌های اقتصادی بلند مدت و سازنده‌ای بودند تا بتوانند در عرصه بین‌المللی به‌عنوان واحدهایی نوپا، به‌ادامه زندگی بین‌المللی خود بپردازند.

تحت چنین شرایط ویژه‌ای بازیگران بین‌المللی با از نظر گذرانیدن ملاحظات و برآورد‌های استراتژیک به سرعت در صدد نفوذ و به آغوش کشیدن کشورهای این منطقه برآمدند. در چنین متنی کشور ترکیه به‌عنوان یکی از همسایگان جنوبی اتحاد جماهیر شوروی سابق در همان نخستین روزهای استقلال کشورهای آسیای مرکزی با به رسمیت شناختن حاکمیت این جمهوری‌ها، پرچم معاضدت و مواسات را برافراشت که در امتداد این رویکرد، به فراخور اهداف و منافع بنیادین ترکیه و طلب‌ها و ظرفیت‌های روبه‌تزايد منطقه، ارتباطات و همکاری‌های ترکیه با کشورهای مستقل علی‌رغم وجود برخی محدودیت‌ها، به ویژه روایت خطر برادر بزرگتر (ایران و ترکیه) بطور قابل ملاحظه‌ای گسترش یافت.

اذعان صاحب‌نظران و افکار عمومی از یک سو و داده‌های علمی از سوی دیگر هم‌نظر و هم‌عقیده، بیانگر این نکته مهم و قابل تامل هستند که ترکیه علی‌رغم عدم همجواری سرزمینی و برخورداری از مزایا و فضیلت‌های همسایگی با پنج جمهوری آسیای مرکزی با استفاده از فرصت‌های پدیدار گشته از جایگاه و موقعیت مطلوب و پرنفوذی برخوردار است.

در همین راستا پژوهش حاضر به قصد تبیین ابعاد ناگشوده و فاکتورهای موثر بر توفیق و پیشرفت ترکیه با بهره‌گیری از مولفه تازه تا سیس سرمایه اجتماعی بین الملل، این پرسش را مطرح نمود که سرمایه اجتماعی بین الملل چه نقش و جایگاهی در پیشبرد سیاست منطقه‌ای و موقعیت مطلوب ترکیه در منطقه آسیای مرکزی داشته است؟ برای پاسخ به این پرسش رویکرد ترکیه در زمینه‌ها و بخش‌های مختلف همکاری با منطقه آسیای مرکزی مورد بررسی قرار گرفت و سپس به ارزیابی این رویکرد از منظر سرمایه اجتماعی بین الملل پرداخته شد. یافته‌ها و ارزیابی‌های کمی و کیفی حاکی از آن است که کشور ترکیه با استفاده از مولفه سرمایه اجتماعی بین الملل توانسته است به توسعه نفوذ و گسترش مناسبات و همچنین بر جایگاه مطلوب خود در منطقه آسیای مرکزی بیافزاید.

ترکیه با حیاتی پنداشتن ساختارهای هنجاری، استقلال کشورهای تازه تا سیس منطقه آسیای مرکزی را فرصت و محملی برای بازنمایی قابلیت‌ها و جذب کشورهای منطقه از طریق درونی کردن هنجارها و قواعد مشترک در دسترس شباهت‌های مذهبی (سنی) و ساختارهای سکولار دانست تا در نهایت به نقش ایجابی و تثبیت موقعیت خود در منطقه قوام بخشد. برخورداری ترکیه از سرمایه رابطه‌ای (قرابت‌های هنجاری) در منطقه آسیای مرکزی، دولت‌مردان ترکیه را برانگیخت تا در راستای ایجاد اعتماد برای خود و استجابات خواسته و تمایلات رهبران منطقه‌ای؛ مبنی بر حفظ استقلال با ایجاد روابط افقی درون سازمانی، انواع مکانیسم‌ها و راهبردهای شبکه‌ای گسترده را در پیش بگیرد.

دولت‌مردان ترکیه ای آگاهانه و حزم‌اندیشانه هرگاه در هر حوزه و سطحی که توان و امکان بهره‌برداری از فرصت‌ها و تاثیر گذاری بر روندهای منطقه آسیای مرکزی را فراهم شده دیدند، بدون تعلل و با اهتمام فراوان در چارچوب «سرمایه اجتماعی شبکه‌ای» به طور مستمر به ارائه برنامه‌ها، مشارکت، ابتکارات سازمانی و توسعه شبکه‌های سرمایه گذاری و همکاری‌های منطقه‌ای روی آوردند. سرآغاز و سرآمد کارنامه راهبرد سازمانی و شبکه‌ای کشور ترکیه در آسیای مرکزی، شبکه‌های آموزشی و مالی گولن و نیز سازمان دولت‌های ترک با تشکیلات منسجم و منشعب است که در حال حاضر جایگاه، نفوذ سیاستگذارانه و دخالت‌های عملی ترکیه در این سازمان کاملاً مشهود است.

ترکیه باتدوین راهبردهای بلند مدت و صرف هزینه‌های هنگفت مالی، به امید و درانتظار بازگشت نتایج حاصل از این باب، به سرمایه گذاری عظیم و با دوام در حوزه‌هایی همچون: علم و دانش در همه سطوح، اعم از دانش آموزی و دانشجویی و فراهم کردن زیر ساخت‌های مربوط به آنها. امور فرهنگی به خصوص زبان مشترک و رسانه‌ها، حتی حوزه دین و زیر ساخت‌های دینی، تاسیس بانک‌ها، شبکه‌های ترانزیت انرژی در کشورهای آسیای مرکزی مبادرت ورزید. راهبرد و چیدمان شبکه‌ای ترکیه، به طور قابل ملاحظه‌ای موقعیت این کشور در سطح منطقه آسیای مرکزی را به عنوان بازیگر شبکه پرداز برجسته کرده است. در پرتو این مزیت راهبردی، علاوه بر جذب منابع اقتصادی و قرار گرفتن در ردیف شرکای اصلی کشورهای منطقه و همچنین تاثیر گذاری بر روندهای سیاسی و فرهنگی منطقه، با استناد به برخی روایت‌ها و نظرسنجی‌های موجود، توانسته است مولفه سرمایه اجتماعی شناختی (اعتماد) خود را در میان کشورهای منطقه تقویت کند. عطف به گزاره‌های نظری که تاسیس و همکاری‌های سازمانی و شبکه‌ای را خاستگاه مناسبی برای تقویت اعتماد و تسهیل همکاری‌های کنشگران می‌دانند، ترکیه با رویکردی علمگرایانه این ویژگی‌ها را به خوبی دریافته و با استفاده از نقش تسهیلگر عنصر اعتماد دایره مناسبات را گسترانده و در لفافه نیز با درایت تمام نفوذ و مقاصد سیاسی و هویتی خود را تلطیف و پیش رانده است. به این ترتیب، داده‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد ترکیه برای توسعه نفوذ در ساختار و معادلات پیچیده منطقه و اثری بخشی به راهبردهای سیاسی، اقتصادی و فرهنگی خود در منطقه آسیای مرکزی به نحوی مفید و موثر در مسیری هدفمند از مولفه‌های سرمایه

اجتماعی بین الملل (سرمایه رابطه ای، سرمایه اجتماعی شبکه ای و سرمایه اجتماعی شناختی) بهره برداری نموده است تا در نهایت این مولفه فرصت ساز، در ارتقاء جایگاه و موقعیت منطقه ای این کشور صاحب نقش و اثر باشد.

منابع:

الف: فارسی

- احمدی، حمید (۱۳۸۹)، روابط فرهنگی ایران و تاجیکستان: زنده کردن خط نیاکان و چالش سیاست، فصلنامه سیاست، دوره ۴۱ (۲)، ص ۲۰۶.
- آران، باسکن (۱۳۹۶)، سیاست خارجی ترکیه: الگوها، اسناد، تفاسیر (۲۰۰۱-۲۰۱۲)، مترجم: ژاله عبدی، چاپ اول، تهران، مرکز مطالعات سیاسی و بین المللی.
- اکبری، عابد (۱۳۹۶)، فراز و فرود اسلام گرایان در ترکیه، چاپ اول، تهران، نشر مخاطب.
- اغلو، احمد داوود (۱۳۹۵)، عمق راهبردی موقعیت ترکیه در صحنه بین المللی، ترجمه: محمد حسین نوحی نژاد ممقانی، چاپ اول، تهران، امیر کبیر.
- باقری مقدم، غلامرضا (۱۳۹۴)، آسیب شناسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در منطقه آسیای مرکزی، چاپ اول، تهران، مرکز آموزش و پژوهش های بین المللی.
- پیران، پرویز (۱۳۹۲)، مبانی مفهومی و نظری سرمایه اجتماعی، چاپ اول، تهران، نشر علم.
- ثمودی، علیرضا (۱۴۰۲)، رویکرد بازیگران منطقه ای و بین المللی به سازمان دولت های ترک، موسسه مطالعات راهبردی، ماه نگار دیده بان امنیت ملی، (۱۳۷)، ص ۶۹.
- حسنونند، اصغر (۱۴۰۳)، بررسی مقایسه ای جایگاه سرمایه اجتماعی در سیاست منطقه ای ایران و ترکیه در منطقه آسیای مرکزی (رساله دکتری)، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه آزاد تهران مرکزی، تهران، ایران.
- حسنونند، اصغر؛ ابوالحسن شیرازی، حبیب اله؛ سلطانی، علیرضا؛ مقصودی، مجتبی (۱۴۰۲)، بررسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در منطقه آسیای مرکزی از منظر سرمایه اجتماعی بین الملل. مجموعه مقالات دومین همایش ملی سیاست خارجی ایران، دانشگاه باهنر کرمان، دی ماه ۱۴۰۲.
- حاجی مینه، رحمت، نوری، مریم (۱۴۰۱)، دیپلماسی اقتصادی ترکیه در آسیای مرکزی در دوران حزب عدالت و توسعه در سال های ۲۰۲۰-۲۰۰۰، فصلنامه مطالعات بنیادین و کاربردی جهان اسلام، ۴ (۱۱).
- خبرگزاری تی.آر.تی، هزار ۲۶۸ کانال رادیویی و تلویزیونی در ترکیه فعالیت می کنند، ۱۶/۲/۲۰۱۶، www.trt.net.tr.
- خبرگزاری آناتولی، «ترک فیلم»؛ اتحادیه مدیران سینمای جهان ترک تشکیل شد، ۲۳/۱۲/۲۰۲۳، www.aa.com.tr.
- خبرگزاری ایرنا، ترکیه و ترکمنستان بیش از یک میلیارد دلار حجم مبادلات بازرگانی دارند، ۱۴/۹/۱۳۸۶، www.irna.ir.

- خبرگزاری ایرنا، تاجیکستان و ترکیه همکاری‌های اقتصادی خود را گسترش می‌دهند، www.irna.ir. ۱۳۸۲/۷/۹.
- خبرگزاری ایرنا، ترکیه و ازبکستان ۴۶ توافقنامه همکاری امضاء کردند، www.irna.ir. ۱۳۷۷/۱۲/۲۷.
- خبرگزاری ایرنا، بررسی روابط سیاسی و اقتصادی ترکیه و قزاقستان، خبرگزاری ایرنا، www.irna.ir. ۱۳۷۴/۳/۲۳.
- خبرگزاری ایرنا، ترکیه و ازبکستان ۴۶ توافقنامه همکاری امضاء کردند، www.irna.ir. ۱۳۷۷/۱۲/۲۷.
- خبرگزاری ایرنا، نگاهی به مناسبات ترکیه و ترکمنستان، www.irna.ir. ۱۳۸۷.
- خبرگزاری فارس، گرمی روابط قزاقستان و ترکیه در بحبوحه جنگ اوکراین، ۱۴۰۱/۱۱/۰۸.
- خبرگزاری ایرنا، حجم مبادلات تجاری میان ترکیه و ترکمنستان افزایش می‌یابد، www.irna.ir. ۱۳۹۰/۳/۱.
- خبرگزاری تی.آر.تی، همکاری ترکیه و قزاقستان در زمینه تولید ماهواره، www.trt.net.t. ۱۴/۱۰/۲۰۲۲.
- خبرگزاری تی.آر.تی، اجرای ۷۶۱ پروژه توسط ترکیه در قرقیزستان طی سال ۲۶ سال اخیر، www.t.r.t. ۰۱/۹/۲۰۱۸.
- دهشیار، حسین (۱۳۸۸)، ستون‌های سه‌گانه روابط بین‌الملل و عملکرد اخلاق، پژوهشنامه علوم سیاسی، ۱۲ (۴۸)، ص ۱۳۹.
- دمویان، هایک (۱۳۸۱)، همکاری‌های فرهنگی و آموزشی ترکیه با جوامع و کشورهای ترک زبان جهت گسترش نفوذ سیاسی خویش در میان ملل مذکور، فصلنامه فرهنگی پیمان، شماره ۱۸ و ۱۹، ص ۲.
- دیپلماسی پلاس، تشدید رقابت/ایران و ترکیه در ازبکستان، www.diplomacyplus.ir. ۱۴۰۱/۸/۹.
- رنجکش، محمدجواد (۱۳۹۷)، بررسی تطبیقی دیپلماسی فرهنگی ایران و ترکیه در آسیای مرکزی، دو فصلنامه سیاست و روابط بین‌الملل، (۲)، ص ۲.
- رشیدی، احمد (۱۴۰۲)، کردور میانی و منافع ایران در قفقاز جنوبی، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۲۹ (۱۲۱)، ص ۴۱.
- زاهدی مازندرانی، محمد جواد؛ نایب، هوشنگ؛ دانش، پروانه؛ نازک‌تبار، حسین (۱۳۹۳)، تبیین رابطه سرمایه اجتماعی سازمانی و کیفیت زندگی کارکنان، نشریه علمی - پژوهشی بهبود مدیریت، ص ۷۴.
- زتومکا، پیوتر (۱۳۹۰). اعتماد نظریه جامعه‌شناسی، مترجم، غلامرضا غفاری، چاپ سوم، تهران، نشر پژوهش شیرازه.
- سیمبر، رضا؛ ملک محمدی، لیلی (۱۳۹۸)، چرخه اعتماد در روابط بین‌الملل: مطالعه موردی ایران و آمریکا، فصلنامه سیاست جهانی، ص ۸.
- سهراب زاده، عباس (۱۳۹۵)، تاملی بر تاثیر رسانه‌های جدید بر فضای سیاسی ایران، تهران، نشر تیس، ۲۲-۴۲.
- سلیمی، حسین؛ سجادی، ماندانا (۱۳۹۵)، شکل‌گیری نظم شبکه‌ای در روابط بین‌الملل و نقش سرمایه اجتماعی در جستجوی صلح پایدار، پژوهشنامه علوم سیاسی، ص ۱۵۱.
- سید ترابی، سید اصغر، بنیاد دیانت ترکیه؛ قدرت نرم با اهداف بلند مدت، پایگاه تخصصی تحلیلی جامعه و فرهنگ ملل، farhangemelal.icro.ir. ۱۴۰۰/۲/۱.

- شهبای نژاد، محمود(۱۳۸۷)، سکولاریسم و افزایش نفوذ ترکیه در آسیای مرکزی، (پایان نامه کارشناسی ارشد)، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، تهران، ایران.
- شیخ السلامی، محمد حسن؛ نوری، حامد(۱۳۹۶)، دیپلماسی عمومی (جلد دوم)، چاپ اول، تهران، مرکز آموزش و پژوهش‌های بین‌المللی.
- صنعتی، محمد حسن، ترکیه و حضور فرهنگی در آسیای مرکزی، مرکز بین‌المللی مطالعات صلح، ۱۴۰۲. www.peace-ips.org
- ظریف، محمد جواد؛ سجادی پور محمد کاظم؛ مولایی عبدالاله(۱۳۹۶)، دوران گذار روابط بین‌الملل در جهان پسا غربی، چاپ دوم، تهران، اداره نشر وزارت امور خارجه.
- عطنا، رسانه تحلیلی دانشگاه علامه طباطبایی، نقش ترکیه و آذربایجان در خنثی‌سازی منافع ایران در کریدور ترانس خزر، ۱۴۰۱، <https://atna.atu.ac.ir>.
- عارف زاده، مهدی؛ افرا سیاب، محمد؛ ثمودی، علیرضا(۱۴۰۲)، سازمان دولت‌های ترک، چاپ اول، تهران، پژوهش‌شکده مطالعات راهبردی.
- عسگری، مهدی(۱۳۹۹)، گولن و گولنیسم؛ جریان نو اندیش یا مولد اندیش‌کده‌های امنیتی غرب؟، چاپ اول، تهران، انتشارات موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.
- فوکویاما، فرانسیس(۱۴۰۰)، اعتماد فضایل اجتماعی و خلق سعادت، مترجم، علیرضا سعادت، چاپ اول، تهران، نشر روزنه.
- فیلد، جان(۱۳۹۲)، سرمایه اجتماعی، مترجمان، غلامرضا غفاری و حسین رضانی، چاپ اول، تهران، نشر کویر.
- قزل، بهروز، جلسه دهم سران ترک، در کشاکش هویت‌گرایی و کارکرد‌گرایی، موسسه مطالعات ایران و اوراسیا(ایراس)، ۱۴۰۲. www.iras.ir.
- کالیراد، علی(۱۳۹۹)، کدام اوراسیا؟ مروری بر مفهوم اوراسیا گرایی در ترکیه، فصلنامه فرهنگی و اجتماعی گفتگو، شماره ۸۵، ص ۱۷۲.
- کوزه گر کالجی، ولی(۱۳۹۴)، سیاست خارجی آمریکا در آسیای مرکزی، چاپ اول، تهران، نشر مرکز آموزش و پژوهش‌های بین‌المللی.
- کوالسکی، امیلیان(۱۳۹۵)، آسیای مرکزی جدید تاثیر کنشگران منطقه‌ای، مترجم، فردین افتخاری تهران: نشر مخاطب.
- کامران، حسن؛ احمدی پور، زهرا؛ ولی قلی‌زاده، علی(۱۳۸۹)، بررسی و تحلیل نقش خزر در معادلات ژئوپلیتیک منطقه‌ای. فصلنامه جغرافیا انجمن جغرافیای ایران، ۸(۲۷) ص ۱۷.
- منظور، داود؛ و یادی پور، مهدی(۱۳۸۷)، سرمایه اجتماعی عامل توسعه اجتماعی و اقتصادی. فصلنامه راهبرد، شماره ۸، ص ۱۴۴.

-موسوی، میرطاهر؛ شیانی، ملیحه (۱۳۹۸)، سرمایه اجتماعی و سلامت اجتماعی (مفاهیم و رویکردها)، چاپ دوم، تهران: نشر آگاه.

-مشیرزاده، حمیرا؛ واسعی زاده، نسیم السادات (۱۳۹۷)، سرمایه اجتماعی بین الملل، اعتماد، مشارکت و شبکه‌ها در جامعه بین الملل، فصلنامه سیاست دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۴۸ (۱)، ص ۱۷۶.

-موسوی خورشیدی، سعید محمد جواد (۱۳۹۴)، نقش دیپلماسی عمومی نوین در تامین منافع ملی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه سیاست، ۲ (۶)، ۶۹-۸۵.

-یزدان فام، محمود (۱۳۹۳)، دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران؛ چاپ اول، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.

منابع انگلیسی:

-Arenius, Pia, (2002). INTERNATIONAL SOCIAL CAPITAL AND ITS EFFECTS ON RESOURCE ACQUISITION IN BORN GLOBAL FIRMS . Erkki Autio, Helsinki University of Technology: Working Paper Series 91-WP-2002-004 Espoo: Finland 2002.

-Akyol, Iskaner (2016), internal challenges of turkey foreign policy: the impact on central asia. <http://cabar.asia/en>

-Bjorkdahl, Annika. (2010). Norms in International Relation: Some Conceptual and Methodological Reflection. Published online: 28 jun. pages. 9-23.

-Baez, Kiran (2025), why Washington should pay attention to Turkey's presence in central asia. www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/why-washington-should-pay-attention-to-turkeys-presence-in-central-asia

-Cornal, Svanet (2024). Turkey's return to central asia and caucasus. www.silkroadstudies.org

-Demir, Cennet Engin, Alia, Akc. (2012), Turkey's educational policies in central asia and caucasus: perceptions of policy makers and experts, international journal of Educational Development 32(1): 11-21. DOI, 10.1016

-Humnath, Bhandari, & Yasunobu, Kumi. (2009). what is social capital? A comprehensive review of the concept, Asian journal of social science: volume 37, number 3. 480-510.

-<https://www.dailysabah.com/business/economy/turkiye-kyrgyzstan-aim-for-5b-trade-with-new-action-plan>. (2025), Türkiye, Kyrgyzstan aim for \$5B trade with new action plan.

-<https://www.bishkektoday.com/article/855952052-ties-between-turkey-kyrgyzstan-get-strengthened-through-investments>. (2025), Ties between Turkey, Kyrgyzstan get strengthened through investments.

-<https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/why-washington-should-pay-attention-to-turkeys-presence-in-central-asia> (2025), Why Washington should pay attention to Turkey's presence in Central Asia.

-<https://astanatimes.com/2024/09/turkic-states-revive-latin-based-to>. (2024) turkic state revive latin-based Alphabet to preserve linguistic Heritage.

-<https://trend.az/cassia/Turkmenistan/1987070.htm> (2011). turkmenistan, turkey increase mutual in 2011.

- [https://www.turkicstates.org/en/news/the-12th-summit-of-the-organization-of-turkic-states-convened-in-gabala-azerbaijan\(2025\)](https://www.turkicstates.org/en/news/the-12th-summit-of-the-organization-of-turkic-states-convened-in-gabala-azerbaijan(2025)). The 12th Summit of the Organization of Turkic States Convened in Gabala, Azerbaijan.
- [https://skylineistedu.com/en/blog\(2023\)Report on the number of foreign student in turkey](https://skylineistedu.com/en/blog(2023)Report%20on%20the%20number%20of%20foreign%20student%20in%20turkey).
- [https://www.hurriyetdailynews.com/turkiye-sees-sharp-surge-in-international-students-report.\(2025\)](https://www.hurriyetdailynews.com/turkiye-sees-sharp-surge-in-international-students-report.(2025)). Türkiye sees sharp surge in international students: Report
- Horak , sven(2024) capita theory, www.researchgate.net/publication. Social capital theory.
- Jackman , Robert w., & Miler, Ross A.(1998). Social Capital and Political, *Annun Review*, 1. 7- 47.-
- Khitakhunov, Azimzhan. Turkiyes Economic diplomacy in central Asia. www.eurasian-research.org.
- Khatherina A. Bromn. published on usc center on public Diplomacy Feb, 27, 2022. www.uscpubliDiplomacy.org.
- mosque in Kyrgyz capital Biskek. 2012/06/25. www.Dailysabah.com.
- Khitakunov, Azimzhan . Trade between turkey and central Asia. www.eurasian-research.org.
- Ned Le bow, Richard.(2013). The Role of Trust in International Relation. globalasia.org/v8no. Vol. 8 No. 3.(
- Sosyal Bilimler Dergisi Mayıs 2009, Sayı: 19, ss. 91-102 --Demir, I. (2009). Iran in central Asia: 1990-2000. SDÜ Fen Edebiyat Fakültes.
- simsek, nevzat & kurt, Ash seda, (2021). Evaluation of the Economic Relation between Turkey and Uzbekistan. *perceptions*. spring-summer-volume xxv number 1, 121-151.
- Titten Brun Jack. (2013), Social Capital and Ideology, *European Journal of Interdisciplinary Studies*, vol 5, Issue 1.
- Tsounis, A & xanthopoulo, d. (2025) social capital theory: A review. in. papagianniddis (Ed), *theory Hub book*. available at <https://open.ncl.ac.uk>.
- Wrighton, sam. (2022), international relation . public diplomacy and soft power. www.Britishcouncil.org. p. 27.
- www.astana.com. (2022) Kazakhstan, Turkiyes: 30 Years of strong Friendship. Retrieved from. 4/10./
- www.azon.global.en.postes. Turkishworld Turkey and central asia politics economic and cultural cooperation. (2023).
- [www.eurasian-research-org/publication/trade Between-turkey and central asia](http://www.eurasian-research-org/publication/trade%20Between-turkey%20and%20central%20asia).-
- www.ispioline.it. publication power quiet turkeys central Asia strategy.-
- www.dailysabah.com (2025). turkie, Uzbekistan celebrate 33 years of diplomacy ties. president recep tayyip erdogan (R) shakes hands with uzbek president shavkat mirziyoyev, Ankara. turkiye.
- <https://thepienewes.com>/uk-autumn-intake-enrily (2024), Turkey hosting 300,000 int students.
- www.eurasian-research.org. (2020), trade between turkey and central asia. Akhmet yassawi university Eurasian research institute.
- www.eurasian-research.org (2021). trade between turkey and central asia.
- www.kazinform international news Agency (2025). kazakestan read to supply products in toturkiye , says president tokayev.

The position of international social capital in Turkey 's foreign policy strategies in central Asia

With the unexpected collapse of Soviet union, and emergenc of the independent sovereigns in this region, the space of cooperation also changed in an unprecedented way. Turkey presented itself as one of the beneficial actors of the region and after mor than three decades of its presence,achoved desirable achievements.on conventional concepts. Therefore, considering the research requirements and the need to obtain further information on the unexplored dimensions of Turkey's regional policy in Central Asia, the purpose of this research is to examine this topic from a new perspective, relying on the newly established theory of international social capital. This research has been conducted using descriptive-analytical method by applying library resources. It seeks to answer the question that what is the role and position of international social capital in advancing the regional policy and desirable condition of Turkey in central Asia? To answer this question the hypothesis is that, through this channel, Turkey has been able to develop its influence and expand its relations with this region, using the components of social capital: (cognitive, relational, and network social capital), the findings of the research indicate that, while emphasizing normative relationships and building trust, Turkey has adopted extensive network relationships and is also known as a prominent network processor in the region

Key words: Central Asia, Turkey, international social capital, network actor, Influence.